

บทที่ 4

ข้อมูลทั่วไปภาคเหนือและภาคใต้

ภาคเหนือ

ประวัติศาสตร์

เมืองเหนือมีหลายแคว้น แคว้นเดิมกระจัดกระจายเป็นกลุ่มย่อย ๆ ต่อมารวบรวมกันจัดตั้งเป็นอาณาจักร ได้แก่ หริภุญไชย ล้านนาไทย และสุโขทัย ตามลำดับ

แคว้นหริภุญไชย หรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน ก่อตั้งขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ปกครองโดยพระนางจามเทวี ราชธิดาเจ้าเมืองลพบุรี มีกษัตริย์ปกครองสืบมาอีก 50 องค์ ในที่สุดเสียเอกราชให้กับพระเจ้าเม็งรายแห่งอาณาจักรล้านนาไทย เมื่อ พ.ศ.1843

อาณาจักรล้านนาไทย ได้แก่ บริเวณจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน แพร่ และจังหวัดน่าน เริ่มก่อตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ.1800 โดยพระเจ้าเม็งรายเป็นต้นราชวงศ์เม็งราย มีราชธานีอยู่ที่เวียงกุ๊กกามยาว (พะเยาในปัจจุบัน) พระองค์ทรงสร้างวัดคู่คำไว้เป็นอนุสรณ์ที่เมืองนี้ จากนั้นได้ย้ายเมืองหลวงไปที่จังหวัดเชียงใหม่ แล้วขนานนามว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” หลังจากสิ้นรัชสมัยพระเจ้าเม็งราย กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาก็ย้ายราชธานีไปอยู่ที่เชียงแสนบ้าง เชียงรายบ้าง กระทั่งเสียเอกราชให้พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าเมื่อ พ.ศ.2101

อาณาจักรรุ่งเรืองนี้ได้ล่มสลายนานหลายสิบปี ต่อมาเจ้ากาวิละได้ตั้งเมืองเชียงใหม่อีกครั้ง เป็นต้นราชวงศ์กาวิละ จนกระทั่งวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ.2482 ทางราชการได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยยุบเลิกเจ้าผู้ครองนครอาณาจักรล้านนาไทยจึงเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย นับแต่นั้นมา

ในขณะที่อาณาจักรล้านนาไทยกำลังรุ่งเรืองนั้น ยังมีอีกอาณาจักรหนึ่งที่ก่อตั้งขึ้นมาในเวลาไล่เลี่ยกันและมีความเจริญไม่ยิ่งหย่อน นั่นคืออาณาจักรสุโขทัย ตามตำนานกล่าวว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ อาณาจักรนี้เจริญสูงสุดในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ผู้ทรงคิดประดิษฐ์อักษรไทยและได้จารึกเรื่องราวต่าง ๆ ในสมัยของพระองค์เป็นภาษาไทยโบราณลงบนแผ่นศิลา กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาทรงจารึกเรื่องราวในสมัยของพระองค์โดยวิธีนี้เช่นกัน (ปรีรัตน์ สามัตติยะ, 2541:2-3)

ขนาดและที่ตั้ง

ภาคเหนือมีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 169,644.29 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 33.06 ของพื้นที่ประเทศ แบ่งพื้นที่ออกเป็น 17 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน พะเยา เชียงราย แม่ฮ่องสอน นครสวรรค์ อุทัยธานี กำแพงเพชร ตาก สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร และเพชรบูรณ์

ทิศเหนือ ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่าและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศตะวันออก ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จังหวัดเลย
ขอนแก่น และชัยภูมิ

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี
ทิศตะวันตก ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า

ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ภาคเหนือ เป็นภาคที่มีภูมิประเทศแตกต่าง ไปจากภาคอื่น ๆ คือ มีลักษณะเป็นเทือกเขา สูงสลับกับที่ราบหุบเขา ภูมิประเทศโดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ เทือกเขา ที่ราบระหว่างเขา และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ยอดเขาที่สูงที่สุดในประเทศไทย คือดอยอินทนนท์ สูงประมาณ 2,585 เมตรหรือ 8,450 ฟุต เทือกเขาแดนลาวซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของภาค กั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสหภาพพม่า แม่น้ำโขงไหลผ่านชายแดนทางด้านอำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และเทือกเขาหลวงพระบางกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ส่วนทางด้านตะวันตก เทือกเขาถนนธงชัยซึ่งเป็นเทือกเขาที่ทอดตัวยาวเป็นแนวจากเหนือลงมาได้ และเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำหลายสาย แม่น้ำสาละวินและแม่น้ำเมย กั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับสหภาพพม่า ไหลผ่านชายแดนของจังหวัดแม่ฮ่องสอนและตาก และทางตะวันออกของภาค เทือกเขาเพชรบูรณ์กั้นเขตแดนภาคเหนือออกจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การทำนาอยู่ทางตอนล่างของภาค โดยทั่วไปแล้วภาคเหนือสามารถแบ่งภูมิประเทศออกเป็น 2 เขตใหญ่ ดังนี้

ภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย 9 จังหวัด ได้แก่ จังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา แม่ฮ่องสอน และตาก มีเนื้อที่รวม 102,258.91 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางตอนบนของภาคติดต่อกับประเทศสหภาพพม่าและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับกับที่ราบระหว่างหุบเขา เทือกเขาที่สำคัญ ได้แก่ เทือกเขาแดนลาว ขุนตาน ผิปันน้ำ หลวงพระบาง และถนนธงชัย เทือกเขาเหล่านี้เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำที่สำคัญหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน ซึ่งจะไหลผ่านที่ราบหุบเขาสู่

ภาคกลางมารวมกันที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำเจ้าพระยาและเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญที่สุดของประเทศ เทือกเขาที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน ยังเป็นเขตต้นน้ำของแม่น้ำสาละวิน ในประเทศสหภาพพม่า และเทือกเขาถนนธงชัยเป็นทิวเขาที่ทอดตัวเรื่อยลงมาทางตอนใต้จนจดเทือกเขาตะนาวศรี เป็นต้นกำเนิดแม่น้ำแม่กลองในภาคกลางอีกด้วย นอกจากนี้จังหวัดตากยังเป็นที่ตั้งของเขื่อนภูมิพล ซึ่งเป็นเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

ภาคเหนือตอนล่าง ประกอบด้วย 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุตรดิตถ์ นครสวรรค์ อุทัยธานี กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร และเพชรบูรณ์ มีเนื้อที่รวม 67,385.38 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางตอนล่างของภาคติดกับภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภูมิประเทศโดยทั่ว ๆ ไป 2 ใน 3 ของพื้นที่ เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญของภาค ลุ่มน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ลุ่มน้ำปิง วัง ยม น่าน และเจ้าพระยา

ลักษณะภูมิอากาศของภาคเหนือขึ้นอยู่กับระบบกระแสลม ซึ่งพัดตามฤดูกาล คือลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนืออันมีแหล่งกำเนิดจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมไปจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ เมื่อพัดเข้าสู่ประเทศไทยทำให้ภาคกลางและภาคเหนือ มีอุณหภูมิลดลง ในภาคเหนือนั้น ช่วงอุณหภูมิต่ำสุดจะอยู่ระหว่างเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม เมื่อลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งทำให้อุณหภูมิลดลงและแห้งแล้งเริ่มอ่อนกระแสลม ช่วงเปลี่ยนฤดูก็มาถึง ก่อนที่กระแสลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะพาเอาความชุ่มชื้นมาถึงนั้น อากาศช่วงนี้ร้อนอบอ้าวมาก โดยเฉพาะในเดือนเมษายนจะเป็นช่วงที่ร้อนที่สุด ต่อจากนั้นเมื่อกระแสลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดเข้าสู่ประเทศ จะเกิดฝนตกหนักตามบริเวณภูเขาไปจนถึงเดือนตุลาคม ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงกันยายน จะมีฝนตกหนักมากที่สุด

การปกครองและประชากร

ณ วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ภาคเหนือแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 17 จังหวัด คือจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน พะเยา เชียงราย แม่ฮ่องสอน นครสวรรค์ อุทัยธานี กำแพงเพชร ตาก สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร และเพชรบูรณ์ และแบ่งการปกครองออกเป็น 2 ส่วนคือ การปกครองส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย 17 จังหวัด 179 อำเภอ 16 กิ่งอำเภอ 1,566 ตำบล 14,773 หมู่บ้าน และการปกครองส่วนท้องถิ่นแบ่งการปกครองออกเป็น เทศบาลนคร 3 แห่ง เทศบาลเมือง 19 แห่ง เทศบาลตำบล 228 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 1,325 แห่ง จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่มากที่สุดของภาคเท่ากับ 20,107.06 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 11.8 ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่น้อยที่สุด คือ จังหวัดลำพูน เท่ากับ 4,505.88 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 2.6

จากข้อมูลของสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ปรากฏว่า ณ วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ภาคเหนือมีประชากรทั้งสิ้น 12,159,930 คน คิดเป็นร้อยละ 19.8 ของประชากรทั้งประเทศ เป็นชาย 6,055,795 คน และหญิง 6,104,135 คน จำนวนผู้ชายคิดเป็นร้อยละ 49.8 ของประชากรทั้งภาค ซึ่งสัดส่วนระหว่างชายกับหญิง ยังคงใกล้เคียงกัน จังหวัดที่มีประชากรมากกว่า 1 ล้านคน ได้แก่ จังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย นครสวรรค์ และเพชรบูรณ์ มีจำนวน 1,582,222 1,268,569 1,137,945 และ 1,049,516 คน ตามลำดับ จังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุด ได้แก่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีประชากรเพียง 232,938 คน ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยเท่ากับ 72 คนต่อตารางกิโลเมตร จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นมากที่สุดเท่ากับ 109 คนต่อตารางกิโลเมตร และจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีความหนาแน่นของประชากรน้อยที่สุดเท่ากับ 18 คนต่อตารางกิโลเมตร

ในด้านการเมือง ผลการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2539 จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรภาคเหนือทั้งสิ้น 75 คน อาจแยกจำแนกออกตามพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้ดังนี้ (ดวงดา วรรณศิลป์, 2542:28)

อันดับ 1 พรรคประชาธิปัตย์ 21 คน

อันดับ 2 มี 2 พรรค คือ พรรคความหวังใหม่ กับพรรคชาติพัฒนา ได้รับเลือกเข้ามาพรรคละ 20 คน

อันดับ 4 พรรคชาติไทย 6 คน

อันดับ 5 พรรคประชากรไทย 4 คน

อันดับ 6 พรรคกิจสังคม 3 คน

อันดับ 7 พรรคมวลชน 1 คน

วัฒนธรรมประเพณี

ชาวเหนือมีผิวพรรณค่อนข้างขาว ใบหน้าและรูปร่างดี ประกอบกับมีนิสัยรักสงบและมีอัธยาศัยเป็นมิตร อ่อนโยนโอบอ้อมอารี ดินแดนภาคเหนือจึงได้ชื่อว่าเป็น ถิ่นไทยงาม สังคมชาวเหนือนิยมอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ บ้านเรือนมักสร้างด้วยไม้ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา กระเบื้องไม้และใบตองตึง มีไม้กาเลไขว้เป็นสัญลักษณ์อยู่ที่หน้าจั่ว

ชาวเหนือมีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง แบ่งได้ตามความแตกต่างของภูมิภาค คือ ภาคเหนือตอนบน ซึ่งภูมิภาคประกอบไปด้วยทิวเขาสลับกับที่ราบระหว่างหุบเขาใหญ่น้อยนั้น แต่เดิมส่วนใหญ่เคยอยู่ในอาณาจักรล้านนาอันเก่าแก่ มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตนเอง

มีภาษาพูดภาษาเขียนเรียกว่า “คำเมือง” นอกจากนั้น ยังได้รับอิทธิพลทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมจากพม่า ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มใน “วัฒนธรรมล้านนาไทย”

ส่วนภาคเหนือตอนล่าง อยู่ถัดจากแนวทิวเขาลงมา ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ เดิมเคยอยู่ในอาณาจักรสุโขทัยซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับอาณาจักรล้านนา แต่ในระยะหลังตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา อาณาจักรสุโขทัยได้รวมเข้ากับกรุงศรีอยุธยาทั้งทางวัฒนธรรมและการเมือง ทำให้มีวัฒนธรรมประเพณีส่วนใหญ่แบบไทยภาคกลาง

ในภาคเหนือตอนบนซึ่งอยู่ในกลุ่มของวัฒนธรรมล้านนานั้น ตามปกติมักจะมีการประเพณีในรอบปีแทบทุกเดือน หากนับจากเดือนยี่ของปฏิทินทางภาคเหนือ หรือประมาณเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาว มีการทำบุญ “ทอดกฐิน” มีประเพณียี่เป็ง (วันเพ็ญเดือนยี่) หรืองานลอยกระทงมีการ “ตามผางสะดื๊ป” (ตามประทีป) ประเพณีนี้ชาวภาคเหนือตอนล่างเรียกว่า พิธีจองเปรียงหรือลอยโคม เป็นงานที่จัดกันจนขึ้นชื่อที่จังหวัดสุโขทัย นอกจากนี้ยังมีประเพณีลอยกระทงสายหรือประทีปพันดวงที่จังหวัดตากในเทศกาลเดียวกันด้วย

ประเพณีขึ้นขันดอกอินทนิลหรือเข้าอินทนิล หมายถึงการสักการะบูชาเสาหลักเมืองของเชียงใหม่ ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง ถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่รวบรวมวิญญาณของชาวเมืองบรรพบุรุษในอดีตเป็นของคู่บ้านคู่เมือง และจัดว่าเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ การทำพิธีสักการะบูชาเสาอินทนิลมักจะทำเป็นประจำทุกปี โดยเริ่มทำในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 8 เหนือ (เดือน 6 ใต้) ถึงวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 เหนือ

ประเพณีสืบชะตา เป็นประเพณีพื้นเมือง วัตถุประสงค์ในการทำพิธีกรรมนี้ ก็เพื่อความ เป็นสิริมงคล และความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง เรียกว่า สืบชะตาเมือง ของหมู่บ้านเรียกว่า สืบชะตาบ้าน หรือของบุคคลเรียกว่า การสืบชะตาคน การสืบชะตาคนทำได้หลายโอกาส เช่น เนื่องในวันเกิด งานขึ้นปีใหม่ หรือเจ้าของบ้านที่เจ็บป่วย

ตานก๋วยสลาก (ทานสลากภัต) เป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ มักจะเริ่มจากวันเพ็ญเดือน 12 (เหนือ) ตกราวเดือนกันยายนเป็นระยะเวลา 1 เดือน ประเพณีนี้เป็นประเพณีทำบุญที่นิยมทำในปลายฤดูฝน ซึ่งมีข้าวปลาอาหาร ผลไม้อุดมสมบูรณ์

ในเดือน 3 หรือประมาณเดือนธันวาคม มีประเพณีตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) และทอดผ้าป่า ในเดือนนี้จะมีการเกี่ยว “ข้าวดอ” (คือข้าวสุกก่อนข้าวปี) พอถึงข้างแรมจึงจะมีการเกี่ยว “ข้าวปี”

ส่วนในเดือน 4 ซึ่งตรงกับเดือนมกราคม จะมีการ “ตามข้าวจีหลาม” และทำบุญขึ้นเรือนใหม่ ถัดมาตั้งแต่เดือน 7 เดือน 8 และเดือน 9 ซึ่งเป็นฤดูร้อนจะเป็นช่วงที่มีงานประเพณีต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น การเลี้ยงผี (หรือการฟ้อนผี) ปอยหลวง และไหว้พระธาตุ เนื่องจากเป็นช่วงว่าง

จากการทำนา ทำไร่ นอกจากนี้ยังมีประเพณีสำคัญคือ ประเพณีสงกรานต์ ซึ่งทางภาคเหนือตอนบนถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ ชาวบ้านต่างพากันทำบุญตักบาตรและสาดน้ำกัน

รวมทั้งมีงานเทศกาลประเพณีแท้ ๆ ของท้องถิ่น เช่น ปอยหลวง ดานดุง ปอยเหลินสิบเอ็ด งานหลวงเวียงสะกอน ปอยบวชลูกแก้ว ประเพณีบอไฟขึ้นหรือจุดบั้งไฟ ประเพณีปักธง งานประเพณีบพระเล่นเพลง และงานไหว้สาแม่ฟ้าหลวง

ลักษณะศิลปกรรมที่ปรากฏในภาคนี้มีให้เห็นทั่วไปตามวัดวาอารามต่าง ๆ โดยเฉพาะการก่อสร้างที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบพม่า เจดีย์ทรงกลมบนยอดคอคอยและหลังคาโบสถ์ทรงสูงย่อมุม เช่น วัดจอมสวรรค์และวัดสระบ่อแก้ว จังหวัดแพร่ พระธาตุคอกยงมู วัดจองสูง วัดศรีบุญเรือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปแบบเชียงแสน พระพุทธรูปทรงเครื่องแบบพม่า และตุ๊กตาไม้แกะสลักทั้งคางมออีกมาก (บุรีรัตน์ สามัตถิยะ, 2541:3-9)

กำลังแรงงาน

ในปี 2541 ประชากรผู้อยู่ในกำลังแรงงานของภาคเหนือ มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 8,874,448 คน คิดเป็นร้อยละ 79.2 ของประชากรทั้งหมด

แรงงานของภาคจำนวน 6,102,302 คน ส่วนใหญ่อยู่ในสาขาภาคเกษตรกรรม สาขาบริการ พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม คิดเป็นร้อยละ 62.1, 12.5, 11.8 และ 7.4 ของผู้มีงานทำตามลำดับ ผู้มีงานทำในภาคเหนือร้อยละ 31.9 ทำงานส่วนตัว รองลงมาได้แก่ ช่วยธุรกิจของครอบครัว ร้อยละ 31.5 เป็นลูกจ้างเอกชน ร้อยละ 24.5 เป็นลูกจ้างรัฐบาล ร้อยละ 8.4 และเป็นนายจ้าง ร้อยละ 3.7 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงการศึกษาของผู้มีงานทำที่มีอายุ 13 ปีขึ้นไป พบว่า กำลังแรงงานส่วนใหญ่เป็นผู้สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนต้น มีจำนวนสูงถึงร้อยละ 47.6 ประถมศึกษาตอนปลายร้อยละ 19.0 และมัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 10.2 ของผู้มีงานทำ ตามลำดับ

ในส่วน of ประชากรที่ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้มีอายุตั้งแต่ 13 ปีขึ้นไป แต่ไม่ได้ทำงานและไม่พร้อมที่จะทำงานคิดเป็นร้อยละ 22.7 ของประชากรทั้งภาค หรือร้อยละ 28.7 ของประชากรผู้อยู่ในกำลังแรงงาน อีกกลุ่มหนึ่งคือผู้มีอายุต่ำกว่า 13 ปีลงไป คิดเป็นร้อยละ 20.8 ของประชากรทั้งภาค

ทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งน้ำ และสภาพทางเศรษฐกิจ

ภาคเหนือ เป็นภาคที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของประเทศ ซึ่งได้แก่ ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และแร่ธาตุที่มีมูลค่าสูง จากสถิติของกรมป่าไม้ในปี 2538 เนื้อที่ป่าไม้ของภาคเหนือมีเหลือประมาณ 46.2 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 43.5 ของเนื้อที่ภาค

ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติทางตรง ได้แก่ การผลิตไม้สัก ไม้กระยาเลย และของป่าอื่น ๆ ปรากฏว่าในปี 2540 ภาคเหนือมีปริมาณการผลิตไม้สัก จำนวน 12,778 ลบ.ม. ไม้กระยาเลย 8,782 ลบ.ม. จังหวัดเชียงใหม่มีปริมาณการผลิตมากที่สุดคือ ไม้สักร้อยละ 40.0 ไม้กระยาเลยร้อยละ 19.0 ของปริมาณการผลิตทั้งภาค ส่วนประโยชน์ทางอ้อมนั้น เนื่องจากทางภาคเหนือเป็นภาคที่มีป่าสงวนแห่งชาติ และมีเนื้อที่ปลูกป่ามากกว่าภาคอื่น ๆ ดังนั้น ป่าไม้จึงช่วยในการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติให้มีปริมาณฝนตกชุก ช่วยอุ้มน้ำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศและดิน ป้องกันอุทกภัยบรรเทาความรุนแรงของลมพายุ และเป็นที่อาศัยของสัตว์ป่า

เนื่องจากทางตอนบนของภาคเหนือเป็นเขตภูเขาที่ปกคลุมด้วยป่าไม้ จึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารได้เป็นอย่างดี แหล่งน้ำที่สำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อการอุปโภคบริโภค และเป็นแหล่งเกษตรกรรมของภาคได้แก่ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน ซึ่งจะไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ และไหลลงสู่จังหวัดชัยนาทต่อไป นอกจากนี้ ยังมีเขื่อนและอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ เช่น เขื่อนภูมิพลในจังหวัดตาก เขื่อนสิริกิติ์ในจังหวัดอุตรดิตถ์ และโครงการชลประทานอื่น ๆ อีกหลายแห่งที่สามารถส่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมได้

ภาคเหนือ เป็นภาคที่มีการทำเหมืองแร่เกือบทุกจังหวัด จึงทำให้ประเทศมีรายได้อย่างมาก จากค่าภาคหลวงแร่และค่าธรรมเนียมแร่ แร่ธาตุที่สำคัญและมีการผลิตมาก ได้แก่ ถ่านหิน (ลิกไนต์) มีเหมืองผลิตอยู่ในจังหวัดลำปางและลำพูน แร่ใยหิน มีแหล่งผลิตที่จังหวัดพิจิตร หินปูน มีแหล่งผลิตที่จังหวัดลำปางและนครสวรรค์ และเอนดิไซด์ (หินอุตสาหกรรมชนิดก่อสร้าง) มีแหล่งผลิตอยู่ที่จังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่ ส่วนแร่อื่น ๆ ที่มีความสำคัญได้แก่ บอแรกซ์ หินอ่อน ดินขาว สังกะสี แร่เหล็ก เป็นต้น

อาชีพที่สำคัญของประชาชนในภาคเหนือ คือ การประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการทำนา เพาะปลูกพืชไร่ชนิดต่าง ๆ ไม้ผลและไม้ยืนต้น พืชไร่ที่สำคัญซึ่งทำการเพาะปลูกมากในภาคเหนือ ได้แก่ ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง อ้อย ถั่วเขียว ถั่วเหลือง และสับปะรดโรงงาน

ในปี 2539 ภาคเหนือมีมูลค่าผลิตภัณฑ์ภาค (GRP) ตามราคาประจำปีทั้งสิ้น 422,299 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 9.2 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์รวมในประเทศ (GDP: 4,598,288 ล้านบาท) โดยสาขาเกษตรกรรมมีมูลค่าการผลิตสูงสุดเท่ากับ 88,405 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 20.9 ของการผลิตรวมทั้งภาค รองลงมาได้แก่ สาขาการค้าส่งและการค้าปลีก สาขาบริการ สาขาอุตสาหกรรมและ

สาขาการก่อสร้าง คิดเป็นร้อยละ 16.0, 14.8, 11.8 และ 10.2 ของการผลิตรวมทั้งภาค ตามลำดับ จังหวัดที่มีมูลค่าผลิตภัณฑ์รวม (GPP) สูงที่สุดคือ จังหวัดเชียงใหม่ มีมูลค่ารวม 78,380 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 18.6 ของการผลิตรวมทั้งภาค จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีมูลค่าผลิตภัณฑ์รวม (GPP) ต่ำสุดเท่ากับ 5,388 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 1.3 ของการผลิตรวมทั้งภาค

ในปี 2539 รายได้ต่อหัวซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยที่ได้จากผลิตภัณฑ์ภาค หรือผลิตภัณฑ์จังหวัด ในราคาประจำปี หาดด้วยจำนวนประชากรในภาค หรือจังหวัด รายได้ต่อหัวของประชากรในภาคเหนือ ประมาณ 37,878 บาทต่อปี จังหวัดที่มีรายได้ของประชากรสูงที่สุดในภาค คือ จังหวัดลำปาง โดยมีรายได้ต่อหัว เท่ากับ 61,205 บาทต่อปี และจังหวัดที่มีรายได้ของประชากรต่ำสุดในภาคคือ จังหวัดแพร่ มีรายได้ต่อหัวเท่ากับ 25,819 บาทต่อปี

การคมนาคมและขนส่ง

ภาคเหนือ เป็นภาคที่มีเส้นทางคมนาคม ทั้งทางรถยนต์ ทางรถไฟ ทางน้ำ และทางอากาศ ทำให้การสัญจรของพื้นที่ภายในภาค และภาคอื่น ๆ เป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว การคมนาคมทางบก ประกอบด้วยเส้นทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงจังหวัด และถนนท้องถิ่น ซึ่งเป็นไปตามลักษณะภูมิประเทศของภาค

ทางรถไฟ มีทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงเชียงใหม่ แยกออกจากทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือที่สถานีรถไฟชุมทางบ้านภาชีผ่านจังหวัดลพบุรี นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก อุตรดิตถ์ เด่นชัย (จังหวัดแพร่) ลำปาง ลำพูน สุดปลายทางที่สถานีรถไฟเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ และที่สถานีชุมทางบ้านดารา มีทางแยกไปสู่ปลายทางที่สถานีสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ทางอากาศ ปัจจุบันมีสนามบินพาณิชย์ตามจังหวัดและชุมชนศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวรวม 9 แห่ง มี ท่าอากาศยานระหว่างประเทศและในประเทศ 1 แห่ง คือท่าอากาศยานเชียงใหม่ และท่าอากาศยานในประเทศ 8 แห่ง คือที่จังหวัดเชียงราย ดาก น่าน แพร่ พิษณุโลก แม่ฮ่องสอน แม่สอด (จังหวัดตาก) และลำปาง

ทางน้ำ ส่วนใหญ่จะเป็นการขนส่งผลผลิตทางการเกษตร

การศึกษาและสาธารณสุข

จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปีการศึกษา 2541 สรุปข้อมูลทางการศึกษาเกี่ยวกับ จำนวนโรงเรียน นักเรียน และครู ของภาคเหนือไว้ดังนี้ จำนวนโรงเรียน 8,774 แห่ง นักเรียนสายสามัญ 2,085,502 คน และครู 114,022 คน จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีอัตราส่วนนักเรียนต่อครู 1 คนมากที่สุดเท่ากับ 1:21 และจังหวัดแพร่ มีอัตราส่วนน้อยที่สุดของภาค คือ 1:15

ทางด้านการสาธารณสุขของภาคเหนือ ในปี 2538 พบว่า มีจำนวนสถานพยาบาล 242 แห่ง เตียงผู้ป่วย 19,224 เตียง และในปี 2540 ภาคเหนือมีจำนวนแพทย์ 2,079 คน ทันตแพทย์ 398 คน และพยาบาล 10,130 คน โดยมีอัตราประชากรต่อแพทย์ 1 คนเท่ากับ 5,374 คน จังหวัดที่มีอัตราส่วนแพทย์ต่อประชากรมากที่สุด คือจังหวัดเพชรบูรณ์ เท่ากับ 15,576 คน และจังหวัดที่มีอัตราส่วนแพทย์ต่อประชากรน้อยที่สุด คือจังหวัดเชียงใหม่เท่ากับ 1,797 คน

จังหวัดเชียงใหม่

“ ดอยสุเทพเป็นศรี ประเพณีเป็นสง่า บุปผชาติล้วนงามตา นามล้ำค่านครพิงค์ “

ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,027 ฟุต (310 เมตร) ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 17-21 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 98-99 องศาตะวันออก โดยมีส่วนกว้างที่สุดจากทิศตะวันออกถึงตะวันตก กว้างประมาณ 138 กิโลเมตร และส่วนที่ยาวที่สุด คือจากทิศเหนือถึงทิศใต้ ยาวประมาณ 320 กิโลเมตร และเป็นจังหวัดที่อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือประมาณ 697 กิโลเมตร จังหวัดเชียงใหม่ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดประเทศสหภาพพม่า

ทิศใต้ ติดจังหวัดลำพูน และจังหวัดตาก

ทิศตะวันออก ติดจังหวัดเชียงราย จังหวัดลำปาง และจังหวัดลำพูน

ทิศตะวันตก ติดจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 20,107.06 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,566.91 ไร่ ซึ่งมีพื้นที่กว้างใหญ่เป็นอันดับ 1 ของภาคเหนือ และเป็นอันดับ 2 ของประเทศ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบเชิงเขา มีเนื้อที่ประมาณ 16,636 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 82.74 พื้นที่ทางเกษตร อยู่ตอนกลางมีเนื้อที่ประมาณ 2,578 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 12.8 นอกจากนี้ยังมีพื้นที่เป็นที่อาศัยและอื่น ๆ อีกประมาณ 893.057 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 4.44 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด

บริเวณที่ราบลุ่ม พื้นที่ราบลุ่มส่วนใหญ่เป็นบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่ปิง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของอำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง อำเภอเมือง อำเภอสารภี และอำเภอดอยเต่า อีกส่วนหนึ่งเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ครอบคลุมพื้นที่บริเวณอำเภอฝางและอำเภอแม่อาว

ภูมิอากาศ

ในปี 2540 จังหวัดเชียงใหม่ มีสภาพอากาศเย็นเกือบตลอดปี มีอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 12.9 - 35.4 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยระหว่างร้อยละ 47.0 - 90.0 จำนวนวันฝนตกตลอดปี 104 วัน ปริมาณน้ำฝนประมาณ 908.6 มิลลิเมตร

สภาพอากาศของจังหวัดเชียงใหม่แบ่งได้เป็น 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 18.7-35.4 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 22.1-33.9 องศาเซลเซียส

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 12.9-30.4 องศาเซลเซียส

แร่ธาตุ

จังหวัดเชียงใหม่ มีการผลิตแร่ธาตุที่สำคัญ 6 ชนิด ได้แก่ หินปูน ถ่านหิน เฟลด์สปาร์ มังกานีส ซีโลท์ ดินบุก

สภาพแหล่งน้ำ

1. แหล่งน้ำตามธรรมชาติ แหล่งน้ำตามธรรมชาติส่วนใหญ่มีต้นน้ำมาจากภูเขาต่าง ๆ แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่

แม่น้ำกก มีความยาว 180 กิโลเมตร ต้นน้ำมาจากภูเขาทางทิศใต้ของเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า ไหลผ่านเมืองกก เมืองสาละวินพม่า อำเภอแม่อาว จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเมือง อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขง

แม่น้ำฝาง มีความยาว 70 กิโลเมตร ต้นน้ำมาจากภูเขาในอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ไหลผ่านอำเภอไชยปราการ อำเภอฝาง อำเภอแม่อาว แล้วไหลลงสู่แม่น้ำกก ที่อำเภอแม่อาว จังหวัดเชียงใหม่

แม่น้ำปิง มีความยาว 600 กิโลเมตร มีต้นน้ำมาจากคอยถั่วในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านอำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง อำเภอสันทราย อำเภอแม่ริม อำเภอเมือง อำเภอสารภี อำเภอหางดง อำเภอสันป่าตอง อำเภอจอมทอง และอำเภอเมืองลำพูน อำเภอป่าซางใน จังหวัดลำพูน แล้วไหลลงสู่ตำบลปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ มาไหลรวมกับแม่น้ำน่าน ที่ตำบลแก่งใหญ่ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา

แม่น้ำแม่ทา มีความยาว 90 กิโลเมตร มีต้นน้ำจากภูเขาทางทิศตะวันออกของอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านอำเภอแม่ทา อำเภอเมือง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน แล้วไหลลงสู่แม่น้ำกว๊นาที่อำเภอเมือง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

แม่น้ำแม่จัด มีความยาว 100 กิโลเมตร มีต้นน้ำจากภูเขาทางทิศเหนือของอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านตำบลเวียง ตำบลน้ำแพร่ ตำบลแม่แว่น ตำบลแม่ปิ้ง ตำบลโหล่งขอด แล้วไหลลงสู่แม่น้ำปิง ที่บ้านซ่อแล อำเภอแม่แตง

แม่น้ำแม่แตง มีความยาว 135 กิโลเมตร มีต้นน้ำจากภูเขาป่าแฝกในทิวเขาแดนลาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านอำเภอแม่แตง แล้วไหลลงสู่แม่น้ำปิงที่ตำบลสันทราย อำเภอสันกำแพง

แม่น้ำแม่กวง มีความยาว 95 กิโลเมตร มีต้นน้ำจากคอยฝิ่ปันน้ำ ไหลผ่านอำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันทราย อำเภอสันกำแพง อำเภอสารภี อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แล้วไหลลงสู่แม่น้ำปิงที่ตำบลป่าป๋อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

แม่น้ำแม่แจ่ม มีความยาว 170 กิโลเมตร มีต้นน้ำจากภูเขาทางทิศเหนือของช่องปางเกี้ยวในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านอำเภอแม่แจ่ม แล้วไหลลงสู่แม่น้ำปิงฝั่งขวาที่เส้นแบ่งเขตของอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ กับอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

แม่น้ำแม่ตื่น มีความยาว 150 กิโลเมตร มีต้นน้ำจากช่องข้ามทิวเขาระหว่างอำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านอำเภอมก๋อย แล้วไหลลงสู่แม่น้ำปิงฝั่งขวาที่จังหวัดตาก

2. แหล่งน้ำชลประทาน

2.1 โครงการชลประทานขนาดใหญ่ มี 6 โครงการ เก็บน้ำได้ประมาณ 528 ล้านลูกบาศก์เมตร พื้นที่รับน้ำชลประทานประมาณ 374,900 ไร่

2.2 โครงการชลประทานขนาดกลาง มี 17 โครงการ เก็บน้ำได้ 55.29 ล้านลูกบาศก์เมตร มีพื้นที่รับน้ำประมาณ 84,650 ไร่

2.3 โครงการชลประทานขนาดเล็กมีจำนวน 326 โครงการ เก็บน้ำได้ 30.25 ล้านลูกบาศก์เมตร มีพื้นที่รับน้ำชลประทานทั้งสิ้น 383,249 ไร่

นอกจากนี้ยังมีโครงการขนาดเล็กตามพระราชดำริ จำนวน 79 โครงการ เก็บน้ำได้ 20.10 ล้านลูกบาศก์เมตร พื้นที่รับน้ำประมาณ 72,397 ไร่

ป่าไม้

พื้นที่ป่าไม้โดยทั่วไปของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นป่าไม้เบญจพรรณ ป่าดิบเขา และป่าเต็งรัง ประเภทไม้ยืนต้นที่สำคัญได้แก่ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้กระยาเลย ไม้เต็ง ไม้รัง เป็นต้น สำหรับการแบ่งประเภทป่าไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ แบ่งออกเป็นดังนี้

ป่าสงวนแห่งชาติ 25 ป่า รวมเนื้อที่ประมาณ 19,555.83 ตารางกิโลเมตร หรือ 12,222,395.87 ไร่ ได้แก่ ป่าลุ่มน้ำฝาง ป่าแม่หลักหิน ป่าแม่สูน ป่าเชียงดาว ป่าอินทนิล ป่าแม่แตง ป่าแม่จะจาน ป่าแม่จืด ป่าขุนแม่กวง ป่าสันทราย ป่าเมื่อน ป่าขุนแม่ทา ป่าสะเมิง ป่าแม่ริม ป่าดอยสุเทพ ป่าแม่ท่าช้าง-แม่ขนิณ ป่าแม่ขาน-แม่วาง ป่าจอมทอง ป่าท่าธาร ป่าแม่แจ่ม-แม่ต๋น ป่าขุนแม่สาย ป่าแม่ตาล-แม่ยุย ป่าแม่หาด ป่าแม่แจ่ม และป่าอมก๋อย

อุทยานแห่งชาติ มี 6 แห่ง รวมเนื้อที่ประมาณ 4,054.90 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,537,512.50 ไร่ ได้แก่ ดอยอินทนนท์ ดอยสุเทพ-ปุย ศรีลานนา ออบหลวง ห้วยน้ำดัง และแม่ปิง และอยู่ระหว่างเตรียมประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติอีก 7 แห่ง ได้แก่ แม่โต แม่ฝาง แม่ตะไคร้ เชียงดาว ดอยเวียงผา ดอยขาน และขุนขาน

เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่ามี 3 แห่ง คือ ป่าดอยเชียงดาว ป่าอมก๋อย และป่าแม่เลา-แม่สะและเตรียมประกาศอีก 1 แห่งคือ ป่าสะเมิง

เขตห้ามล่าสัตว์ป่ามี 1 แห่ง รวมเนื้อที่ประมาณ 17.50 ตารางกิโลเมตร หรือ 10,937 ไร่ ได้แก่ ป่าดอยสุเทพ

วนอุทยานแห่งชาติ มี 6 แห่ง คือ ป่อน้ำร้อนฝาง ออบหลวง น้ำตกแม่สา โป่งเดือด น้ำตกตาดหมอก-วังฮาง และม่อนหินไหล

การปกครองและประชากร

ในปี 2542 จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคเป็น 22 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 204 ตำบล 1,881 หมู่บ้าน โดยมีอำเภอและกิ่งอำเภอ ดังนี้ อำเภอเมืองเชียงใหม่ อำเภอจอมทอง อำเภอเชียงดาว อำเภอไชยปราการ อำเภอดอยเต่า อำเภอดอยสะเก็ด อำเภอฝาง อำเภอพร้าว อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแม่แตง อำเภอแม่ริม อำเภอแม่สาย อำเภอเวียงแหง อำเภอสันกำแพง อำเภอสันทราย อำเภอสันป่าตอง อำเภอสารภี อำเภอสะเมิง อำเภอหางดง อำเภออมก๋อย อำเภอฮอด อำเภอแม่วาง กิ่งอำเภอเมื่อน และ กิ่งอำเภอดอยหล่อ มีการบริหาร 3 ระดับ คือหน่วยงานบริหารราชการส่วน

กลาง 120 หน่วยงาน มีบุคลากรประมาณ 43,488 คน (ไม่รวมบุคลากรของหน่วยงานทหาร) รัฐวิสาหกิจ 39 หน่วยงาน มีบุคลากรประมาณ 5,272 คน หน่วยงานบริหารราชการส่วนภูมิภาค 36 หน่วยงาน มีบุคลากรประมาณ 11,750 คน และหน่วยงานบริหารราชการส่วนท้องถิ่น 4 หน่วยงาน คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลตำบล 28 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 166 แห่ง มีบุคลากรประมาณ 1,842 คน (ไม่รวมบุคลากรของเทศบาลตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล)

จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งเขตการเลือกตั้งออกเป็น 4 เขต โดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เขตละ 3 คน 2 เขต และเขตละ 2 คน 2 เขต รวม 10 คน ในปี 2539 มีผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 1,011,357 คน แต่มาใช้สิทธิในการเลือกตั้ง 699,256 คน คิดเป็นร้อยละ 69.14 ของผู้มีสิทธิในการเลือกตั้ง มีจำนวนบัตรเสีย 27,275 บัตร หรือคิดเป็นร้อยละ 3.90

ในปี 2542 จังหวัดเชียงใหม่มีประชากรทั้งสิ้น 1,582,222 คน เป็นชาย 786,732 คน คิดเป็นร้อยละ 49.86 เป็นหญิง 795,490 คน คิดเป็นร้อยละ 50.17 ของประชากรทั้งหมด อำเภอที่มีประชากรมากที่สุด คือ อำเภอเมืองเชียงใหม่ รองลงมาได้แก่ อำเภอฝาง อำเภอสันป่าตอง อำเภอสันทราย ตามลำดับ

ประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบไปด้วยชาวไทยภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ รองลงมาได้แก่ ศาสนาคริสต์ อิสลาม ภาษาที่นิยมใช้กันมากคือ ภาษาไทยภาคเหนือ และภาษาไทยกลาง เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ประชากรของจังหวัดเชียงใหม่ส่วนหนึ่งเป็นชาวเขา ซึ่งในปี 2540 จากการสำรวจของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีชาวเขากว่า 190,800 คน ได้สัญชาติไทย 143,829 คน ยังไม่ได้สัญชาติไทย 46,971 คน กระจายอยู่เกือบทุกอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอที่มีประชากรชาวเขามากที่สุด คือ อำเภออมก๋อยและอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งเมื่อรวมประชากรชาวเขาทั้ง 2 อำเภอนี้แล้ว มีจำนวนประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรชาวเขาทั้งหมดในจังหวัดเชียงใหม่

ความหนาแน่นของประชากร ในปี 2540 จังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ 20,107,057 ตารางกิโลเมตร ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ย 78.27 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุด ได้แก่ ในเขตเทศบาล โดยมีความหนาแน่นต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร เท่ากับ 4,805.99 คน รองลงมาได้แก่ อำเภอเมือง 1,532.82 คน อำเภอสารภี 726.74 คน และอำเภอสันป่าตอง 451.93 คน ตามลำดับ ส่วนพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรน้อยที่สุด ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร ได้แก่ อำเภอแม่แจ่ม 18.60 คน รองลงมาได้แก่ อำเภออมก๋อย 21.68 คน อำเภอสะเมิง 25.31 คน ตามลำดับ

การคมนาคมและขนส่ง

จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเมืองหลักของภาคเหนือ เป็นศูนย์กลางการพาณิชย์ อุตสาหกรรม และการคมนาคม จึงมีเส้นทางคมนาคมหลักทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และทางอากาศ มีทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงจังหวัด และเส้นทางมาตรฐานหลายสาย ทำให้การเดินทางติดต่อภายในจังหวัด การเดินทางสู่จังหวัดใกล้เคียงและกรุงเทพมหานครเป็นไปโดยสะดวก และนอกจากนี้จังหวัดเชียงใหม่ ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ สถานที่ท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนสถาน วัดและอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก และเป็นที่ยินยอมของนักท่องเที่ยว ที่แวะมาเยี่ยมชมเยือนท่องเที่ยว ณ จังหวัดเชียงใหม่

สาธารณสุข

ปีงบประมาณ 2540 จังหวัดเชียงใหม่มีการประปา 6 แห่ง มีกำลังผลิตรวมทั้งสิ้น 26.4 ล้านลูกบาศก์เมตร มีปริมาณการใช้น้ำ 17.3 ล้านลูกบาศก์เมตร และปริมาณน้ำที่จ่ายเพื่อสาธารณะ และครัวเรือน 8.2 ล้านลูกบาศก์เมตร ขณะที่ปริมาณการใช้กระแสไฟฟ้าทั้งปีมีถึง 1,157.092 ล้าน กิโลวัตต์-ชั่วโมง

ด้านการศึกษา

ในปีการศึกษา 2540 จังหวัดเชียงใหม่มีโรงเรียนทั้งสิ้น 1,130 แห่ง ครู 14,915 คน และมีนักเรียน 278,792 คน

ด้านสาธารณสุข

ปีงบประมาณ 2540 มีสถานพยาบาลประเภทบริการทั่วไป 38 แห่ง และประเภทบริการ เฉพาะโรค 7 แห่ง ให้บริการทั้งผู้ป่วยในและผู้ป่วยนอกได้ถึง 2,180,787 ราย

ภาคใต้

ประวัติศาสตร์

ก่อนการเมืองของภาคใต้จะเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยอย่างเช่นในปัจจุบัน ศูนย์กลางทางอำนาจในทางการเมืองและการปกครองตกอยู่ในการครอบครองของกลุ่มดังต่อไปนี้

ศาสนจักร มีการใช้ศาสนจักรจรรโลงอาณาจักร ใช้วิธีพุทธบูชาผ่านการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางสร้างสัมพันธภาพและเอกภาพของอาณาจักร ปรากฏหลักฐานชัดเจนในเอกสารกัลปนาที่วัดและข้าพระคนทาน ดำเนินพระบรมธาตุเจดีย์ ดำเนินเมือง ดำเนินพรหมณ์นครศรีธรรมราช เป็นต้น จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงพยายามให้สถาบันศาสนาในภาคใต้ไปผูกยึดกับอำนาจของนครหลวง จนสำเร็จในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ในที่สุดศาสนจักรก็อ่อนแอและลดบทบาทลงเป็นปฏิภาคกับอิทธิพลของระบบราชการ

ผู้นำทางศาสนา โดยเฉพาะผู้นำในศาสนาอิสลามในภาคใต้ตอนล่างที่มีปัตตานีเป็นศูนย์กลาง ผู้นำเหล่านี้มีความเห็นว่าศาสนาอยู่เหนือวัฒนธรรม ในขณะที่มุมมองของผู้นำทางการเมืองที่ต่างศาสนากันพยายามใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมการเมืองนำหรือเอาชนะผู้นำทางศาสนาเหล่านั้น หรือพยายามจะเอาใจอย่างไม่เข้าใจและไม่จริงใจจนก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและนำมาซึ่งความรุนแรงที่บานปลายขยายผลมาจนถึงทุกวันนี้

ผู้ที่เคยเป็นเจ้าของคอกช้างหรือเคยจับช้างคล้องช้างและเป็นเจ้าของช้าง มักมีฐานะเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจ สังคมและฐานอำนาจ มักโดดเด่น ในการผูกเถล ผูกตอง ตลอดจนความเป็นนักเลง เจ้าเขา เจ้าป่า เจ้าพ่อ นักเลงหัวไม้และพัฒนามาเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในยุคต่อมา

วัฒนธรรมขยายบุญบารมีและสถานภาพเพื่อพิทักษ์รักษาชีวิต ทรัพย์สินและฐานะทางสังคม โดยวิธี “เป็นเถล ผูกตอง” ที่พัฒนามาสู่พรรคนิยมและท้องถิ่นนิยม ระบบอุปถัมภ์ที่ยึดพรรคพวกเหนือหลักการ เช่นการเมืองภาคใต้ในปัจจุบัน

ข้าราชการ เกิดจากการปฏิรูปการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นผู้ทำให้สังคมเสื่อมศรัทธาต่อระบบราชการและสร้างปัญหาต่าง ๆ ติดตามมาอีกมากมายตราบนานทุกวันนี้

วัฒนธรรมโจร ท้องถิ่นภาคใต้ในช่วงเวลาอันหลังไปประมาณ 1 ศตวรรษได้ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งชุมชนโจร หรือเขตวัฒนธรรมโจร การเกิดโจรในท้องถิ่นภาคใต้มักเกี่ยวข้องกับสัมพันธไมตรีโดยตรงกับกลไกว่านารัฐและรากเหง้าทางสังคมวัฒนธรรมของการไม่ยอมคนหรือไม่ยอมรับการข่มเหงรังแกจากคนข้างนอก หรือหลวง หรือข้าราชการ

นักเลงท้องถิ่น คือคนเก่ง คนเข้มแข็ง ควบคุมดูแล ป้องกันบ้านของตนเองให้มีความเป็นปกติสุขด้วยความสามัคคีธรรมและมีคนหนึ่งเป็นผู้นำของคนเก่ง เป็นนักเลงโต เพื่อจะได้ควบคุมบ้านของตนให้พ้นจากการรุกรานของคนบ้านอื่น มีคนนับหน้าถือตา เป็นที่กลัวเกรง ใจคอกว้างขวาง กล้าได้กล้าเสีย และมีเพื่อนฝูงมากด้วยผูกมิตรกับคนบ้านอื่น

เจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพล เกิดจากนักเลงท้องถิ่น นักเลงโตด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม เริ่มเติบโตขึ้นในสมัยที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจในทศวรรษ 2500 และได้อาศัยฐานทางเศรษฐกิจของตนเกื้อหนุนเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีอิทธิพลขึ้นมาเพราะการสมยอมของอำนาจรัฐให้กับผู้มีอิทธิพล เมื่อมีการเลือกตั้งอย่างต่อเนื่องหลัง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา เจ้าพ่อกลายเป็นที่นับถือของคนในท้องถิ่นและนักการเมือง จนเรียกได้ว่าความมั่นคงของระบบรัฐสภาไทยเติบโตควบคู่กันมากับการเติบโตของระบบเจ้าพ่อจนปัจจุบัน

เมื่อวัฒนธรรมทางการเมืองของคนได้ถูกเปลี่ยนแปลงด้วยรูปแบบการเมืองการปกครองในระบบรัฐสภา บนพื้นฐานของอำนาจธิปไตยทั้งสาม คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ ภายใต้ระบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบ “ตัวแทน” การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ก็เป็นได้แต่แค่รูปแบบเท่านั้น ส่วนในด้านเนื้อหาและวัฒนธรรมทางความคิด ทักษะคติทางการเมืองของคนได้ยังคงเป็นแบบเดิมที่ยึดติดกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิมอันเป็นอุปสรรคต่อการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่เน้นเรื่องหลักการ เหตุผล สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความยุติธรรม และยึดหลักกฎหมายเป็นสำคัญ ในขณะที่วัฒนธรรมดั้งเดิมของคนได้วางอยู่บนรากฐานของศรัทธา ความเชื่อ ตัวบุคคล พรรคพวก ญาติพี่น้องเหนือหลักการ เหตุผลและกฎหมายใด ๆ

ขนาดและที่ตั้ง

ภาคใต้ของประเทศไทยตั้งอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีน เป็นส่วนที่แผ่นดินแยกยื่นออกไปเป็นแหลม ตั้งอยู่ระหว่างทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้ มหาสมุทรแปซิฟิก มีความยาวจากเหนือจดใต้ประมาณ 750 กิโลเมตร ด้านทิศตะวันออกส่วนที่กว้างที่สุดประมาณ 200 กิโลเมตร แบ่งพื้นที่ออกเป็น 14 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช กระบี่ พังงา ภูเก็ต สุราษฎร์ธานี ระนอง ชุมพร สงขลา สตูล ตรัง พัทลุง ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 70,715.19 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 13.78 ของพื้นที่ทั้งประเทศ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และประเทศสหภาพพม่า

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอ่าวไทย

ทิศใต้ ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า และทะเลอันดามัน

ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ภาคใต้มีลักษณะเป็นคาบสมุทร มีทะเลขนานทั้งสองด้านคือ อ่าวไทยทางฝั่งตะวันออก และทะเลอันดามันทางฝั่งตะวันตก สภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาทอดยาวเป็นแนวเหนือ-ใต้หลายเทือก มีแนวเขาภูเก็ททอดยาวตั้งแต่จังหวัดชุมพรถึงจังหวัดพังงา และทิวเขานครศรีธรรมราช เริ่มจากทางใต้ของจังหวัดสุราษฎร์ธานีผ่านจังหวัดนครศรีธรรมราชไปจนถึงจังหวัดสตูล ทิวเขาทั้งสองนี้ ทอดยาวไปทางตอนกลางของภาค ส่วนทางใต้สุดของภาค มีทิวเขาสันกาลาคีรีทอดยาวในแนวตะวันออก-ตะวันตก และเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับมาเลเซีย ภาคใต้แบ่งภูมิประเทศออกเป็น 2 บริเวณ ดังนี้

บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกติดกับอ่าวไทย ประกอบด้วย จังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ลักษณะฝั่งทะเลราบเรียบ มีเขตนํ้าตื้นกว้างขวาง มีที่ราบแคบ ตั้งแต่จังหวัดชุมพรไปจนถึงจังหวัดนราธิวาส มีหาดทรายสวยงามหลายแห่งและมีแม่น้ำสายสั้น ๆ ที่เกิดจากภูเขาทางตอนกลางของภาค ได้แก่ แม่น้ำคีรีรัฐ แม่น้ำตาปี แม่น้ำปากพนัง และแม่น้ำโก-ลก เกาะที่สำคัญได้แก่ เกาะสมุยและเกาะพะนัง อยู่ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นแหล่งปลูกมะพร้าวที่สำคัญของภาคใต้

บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกติดกับทะเลอันดามัน ประกอบด้วย จังหวัดระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง และสตูล ภูมิประเทศเป็นที่ราบ มีชายฝั่งทะเลเว้าแหว่ง มีอ่าวที่สวยงาม เช่น อ่าวพระนาง อ่าวกระรน และเกาะต่าง ๆ มากมาย ที่สำคัญ ได้แก่ เกาะภูเก็ต เกาะตะรุเตา เกาะลันตา เกาะรังนก เกาะปันหยี เกาะเขาพิงกัน เกาะกระดาน เกาะอาดัง เกาะราวี เป็นต้น บริเวณชายฝั่งทะเลบางแห่งมีน้ำทะเลท่วมถึง มีป่าชายเลนขึ้นอยู่ตั้งแต่อ่าวพังงาลงไปจนถึงจังหวัดสตูล

อากาศบริเวณภาคใต้ มีฝนในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นฤดูหนาวแต่ยังคงมีฝนตกอยู่ โดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งทะเลตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไป จะมีฝนตกชุกมาก จึงถือได้ว่ามีสภาพอากาศเป็นฝนเมืองร้อนตลอดปี ฤดูฝนของภาคนี้ จะมี 2 ระยะ คือ มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงกันยายน จะมีฝนตกมากทางฝั่งตะวันตกของภาค และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ จะมีฝนตกมากทางฝั่งตะวันออกของภาค ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไป

การปกครองและประชากร

ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2541 ภาคใต้แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 14 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช กระบี่ พังงา ภูเก็ต สุราษฎร์ธานี ระนอง ชุมพร สงขลา สตูล ตรัง พัทลุง ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 ส่วน คือการปกครองส่วนภูมิภาค

ภาค ประกอบด้วย 14 จังหวัด 143 อำเภอ 8 กิ่งอำเภอ 1,083 ตำบล และ 8,134 หมู่บ้าน การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยเทศบาลนคร 3 แห่ง เทศบาลเมือง 15 แห่ง เทศบาลตำบล 154 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 994 แห่ง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่มากที่สุดของภาคเท่ากับ 12,891.5 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 18.2 ของพื้นที่ภาค ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่น้อยที่สุด คือ จังหวัดภูเก็ต เท่ากับ 543.0 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 0.8 ของพื้นที่ภาค

ในปี 2541 ภาคได้มีประชากรทั้งสิ้น 8,066,779 คน คิดเป็นร้อยละ 13.1 ของประชากรทั้งประเทศ เป็นชาย 4,023,997 คน และหญิง 4,042,782 คน จำนวนผู้ชายคิดเป็นร้อยละ 49.9 ของประชากรทั้งภาค ซึ่งสัดส่วนระหว่างชายกับหญิง ยังคงใกล้เคียงกัน จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นจังหวัดที่มีประชากรมากที่สุด เท่ากับ 1,521,057 คน คิดเป็นร้อยละ 18.9 ของประชากรทั้งภาค รองลงมาได้แก่ จังหวัดสงขลา สุราษฎร์ธานี นราธิวาส ปัตตานี ตรัง พัทลุง ชุมพร ยะลา กระบี่ สตูล พังงา ภูเก็ต และระนอง คิดเป็นร้อยละ 15.0, 10.9, 8.2, 7.4, 7.2, 6.2, 5.6, 5.3, 4.3, 3.2, 2.9, 2.9, และ 1.9 ตามลำดับ

ด้านการเมือง จากผลการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2539 จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรภาคได้ 52 คน อาจแยกจำแนกออกตามพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้ดังนี้ (มติชนรายวัน, 2543:3)

อันดับ 1 พรรคประชาธิปัตย์ 47 คน

อันดับ 2 พรรคความหวังใหม่ 5 คน

วัฒนธรรมประเพณี

ประเพณีการให้ทานไฟ (ประเพณีเดือนอ้าย) ในอดีตเมื่อถึงหน้าหนาว พระสงฆ์จะได้รับการปรนนิบัติเพื่อความสุขสบาย และนำความสุขใจแก่ผู้ปฏิบัติ ต่อมามีการประยุกต์ให้เข้ากับสมัย โดยใช้ไฟช่วยหุงต้มขนม อาหารแทน ความร้อนของไฟจะช่วยให้อบอุ่นได้ ซึ่งสรุปก็คือการทำบุญด้วยไฟ หรือด้วยความร้อน ปัจจุบันนิยมทำในเช้าตรู่ของวันขึ้นปีใหม่ โดยพุทธศาสนิกชนจะนำวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น เทาไฟ ไม้ฟืน แป้งทำขนมที่บดแล้ว ฯลฯ แล้วปรุงแต่ง หุงต้ม เมื่อเสร็จแล้วจะนำส่วนหนึ่งถวายพระ

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ (ประเพณีเดือนสาม) มักจะทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 พุทธศาสนิกชนทั่วไปที่มีความเชื่อมั่นและศรัทธาจะจัดขบวนอย่างเอิกเกริกหลายกลุ่ม นำขึ้นไปถวายสักการะพระบรมธาตุเจดีย์ตามแต่ละสะดวก พอกกลางคืนจะเวียนเทียนร่วมกันและเที่ยวชมมหรสพ

ประเพณีสงกรานต์ (ประเพณีเดือนห้า) เป็นการเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ของไทยที่กำหนดไว้ในอดีต เริ่มดำเนินการในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี

ประเพณีสารทเดือนสิบ (ประเพณีเดือนสิบ) ความเชื่อที่ว่าในปลายเดือนสิบ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว และคนบาปทั้งหลาย (พวกเปรต) จะถูกปล่อยจาก นรก สวรรค์ มาพบญาติพี่น้องในเมืองมนุษย์ในวันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบ และกลับไปบ้านเดิมในวันแรม 15 ค่ำ เดือนสิบ เพื่อไม่ให้ผีปู่ ผีย่า และวงศ์ญาติที่ล่วงลับอดอยาก จำเป็นที่จะต้องนำอาหารหวานคาวไปดูแล ตลอดจนทั้งนำเครื่องใช้ไม้สอยประกอบให้พักพิงด้วย

ประเพณีลากพระ (ประเพณีเดือนสิบเอ็ด) อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย ถือว่าเป็นการแสดงความยินดีที่พระองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์ จึงอัญเชิญขึ้นประทับบนบุษบกที่เตรียมไว้ แล้วแห่แหนไปยังที่ประทับ ดำเนินการชักลาก ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 โดยก่อนหน้านั้นประมาณ 7 วัน จะมาตักคลอง รวักเรียกว่า “การคุมพระ” และการตกแต่งทำบุษบกสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร การลากพระนิยมทำกันในวันออกพรรษาเพียงวันเดียว โดยลากออกตอนเช้า และลากกลับวัดตอนเย็น (สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2528:67-70)

หนังตะลุง เป็นงานศิลปะแขนงหนึ่งซึ่งเป็นผลผลิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทยภาคใต้ จึงย่อมสะท้อนภาพวิถีชีวิตและสังคมของชาวไทยภาคใต้ไว้เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคำนิยาม ขนบประเพณี ความเชื่อ สภาพความเป็นอยู่ และการเมืองการปกครอง ดังที่ อุดม หนูทอง (2536:133) ได้ให้ทรรศนะและมุมมองต่อความสำคัญของหนังตะลุง ตอนหนึ่งว่า “ความสำคัญของหนังมีเยอะ ทั้งในแง่ที่เป็นสื่อบันเทิงเริงรมย์ชาวภาคใต้ คนภาคใต้ทุกวัยทุกเพศได้ใช้หนังตะลุงเป็นสื่อสนทนาการ เพราะมันมีรสชาติดีมาก แล้วในแง่ของบทบาทที่หนังตะลุงมีต่อสังคม ทั้งในแง่ของการเมือง อย่างที่หนังสุชาติ ทรัพย์สิน (จังหวัดนครศรีธรรมราช) ได้พูดว่าหนังตะลุงจะเป็นผู้ที่ให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน พรรคประชาธิปัตย์ที่ได้มา หนังตะลุงก็มีส่วนช่วย ไม่ได้ช่วยหาเสียงให้พรรคประชาธิปัตย์ หนังตะลุงทำหน้าที่ให้ความคิดในทางการเมือง โดยพยายามวางตัวเป็นกลาง ตรงนี้มันเป็นเรื่องใจในการควบคุมกลไกของสังคม” นอกจากนี้ เดือนพรมเมศ (2533:103) ยังกล่าวว่า “หนังตะลุงจัดเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม คือสถาบันสนทนาการ ซึ่งมีหน้าที่หลักคือ ให้ความบันเทิงเริงรมย์ การพักผ่อนหย่อนใจของสมาชิกในสังคมนั้น นับเป็นมหรสพอย่างหนึ่ง ส่วนหน้าที่สนับสนุนสถาบันอื่นที่หนังตะลุงสามารถแสดงบทบาทได้คือ ช่วยในการสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ความคิดสนับสนุนนโยบายการเมืองการปกครองของรัฐบาล เป็นต้น” อาจกล่าวได้ว่า ทรรศนะทางการเมืองการปกครองของชาวดัตช์สะท้อนออกมาจากวรรณกรรมหนังตะลุง และการแสดงหนังตะลุงนั้นมีความหลากหลายและเป็นไปอย่างอิสระ นายหนังตะลุงมีเสรีภาพที่จะสอดแทรกแนวคิด และทรรศนะของตนลงไปในวรรณกรรมที่แสดง และ

สามารถปรับเปลี่ยนเรื่องราวให้เป็นไปตามเหตุการณ์บ้านเมืองและความเป็นไปในท้องถิ่นของตนสรุปได้ว่า การเสนอสาระทางการเมืองของหนังตะลุงนั้น มีตั้งแต่การแทรกกระบวนการเมืองลงในเรื่องที่แสดง เสนอบทบาทสิทธิหน้าที่ของคนในตำแหน่งต่าง ๆ ให้ความรู้เรื่องกฎหมาย ระเบียบต่าง ๆ ที่ประชาชนจำเป็นต้องรู้ การวิจารณ์สังคมการเมือง เสนอภาพสังคมการเมืองที่เป็นปัญหา และการเผยแพร่สาระ และทรรศนะทางการเมือง (พิทยา บุญรัตน์, 2542:47)

มโนราห์ ด้วยเหตุที่โนราเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนเช่นเดียวกับวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและสังคม จึงมีหน้าที่ต่อชุมชนผู้เป็นเจ้าของหลายอย่างทั้งด้านความบันเทิงและด้านอื่น ๆ เช่น สนับสนุนความเชื่อของกลุ่มคนในสังคม ให้ความรู้ ศึกษา ปลูกฝังค่านิยม เป็นต้น ดำนานโนราและดำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราจะทำให้เราเข้าใจบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างการละเล่นพื้นบ้านประเภทนี้กับวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งด้านความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ และความรู้สึกรักถิ่นเกิดต่าง ๆ ของคนในชุมชนหรือภูมิภาคนั้น ๆ

ความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครอง ดำนานโนราและดำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาในเรื่องการเมืองการปกครองของชุมชนโบราณสทิงพระหรือเมืองสทิงพระ ชุมชนโบราณเขาพะโคหรือเมืองพิพัทธสิงห์ ชุมชนโบราณบางแก้วหรือเมืองพัทลุง กล่าวได้ว่า ชุมชนโบราณสทิงพระหรือเมืองสทิงพระมีการสร้างบ้านแปงเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 โดยอิงกับอำนาจรัฐหรืออาณาจักรศรีวิชัยและตามพรลิงก์หรือนครศรีธรรมราช ครั้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 18-19 เมืองสทิงพระก็เริ่มเสื่อมอำนาจลง เกิดศูนย์กลางการเมืองการปกครองแห่งใหม่ บนฝั่งทะเลสาบตะวันออกนั้นเชื่อว่า เป็นชุมชนโบราณเขาพะโคหรือเมืองพิพัทธสิงห์ ส่วนฝั่งทะเลสาบตะวันตกคือชุมชนโบราณบางแก้วหรือเมืองพัทลุง ที่บางแก้วมีอำนาจเหนือชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาแทนเมืองสทิงพระที่หมดความสำคัญลงไป (พิทยา บุญรัตน์, 2542:121)

ภูมิปัญญาที่กลายมาเป็นวัฒนธรรมของคนใต้

ออกปาก การออกปากคือเป้าหมายของการรวมกันทำงาน คือการสร้างพลังสามัคคี กิจกรรมออกปากบางท้องถิ่นเรียกว่า “ขอช่วยคน” เช่น ขอช่วยคนهامเริน ขอช่วยคนไถนา ดำนา เก็บข้าว หาบข้าว เป็นต้น เรื่องนี้คือความมีน้ำใจช่วยเหลือกัน เป็นการช่วยสังคม

ออกปากกินวาน เป็นพฤติกรรมสืบเนื่องมาจากออกปาก ฝ่ายผู้กินวานคือผู้ถูกรับเชิญให้ไปช่วยงานของอีกฝ่ายหรือ “เจ้าการ” ซึ่งจะต้องจัดหาข้าวปลาอาหารเลี้ยงดูตามอัตภาพและความ

สะดวกของผู้ออกปาก เช่น เลี้ยงข้าวแกง ข้าวต้ม ขนมนจีน ขนมหวานหรืออื่น ๆ เป้าหมายคือน้ำใจ
ไมตรี ทำให้งานเร่งด่วนนั้นสำเร็จลงในเวลาอันรวดเร็ว

เพลิงหลา เพลิง เป็นภาระทำด้วยดินเผา ใช้ใส่น้ำหรือใส่ข้าวสารหรือใส่อย่างอื่นได้
หลา คือศาลา ที่พัก เพลิงหลา คือภาระที่เอื้ออารีใส่น้ำไว้ให้ผู้เดินทางไปมาได้แวะดื่มกิน เพราะ
คนสมัยก่อนเดินทางกันด้วยเท้าเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ที่ห่างไกล ชาวบ้านที่อยู่ใกล้ทางก็จัดภาระนี้ใส่
น้ำตั้งไว้ บางแห่งก็ตั้งที่หน้าบ้านก็มี เป้าหมายก็คือ เมตตาธรรม ความมีน้ำใจเห็นอกเห็นใจแก่ผู้อื่น

ศาลากลางหน คือศาลาที่พักคนเดินทางตามข้อที่กล่าวมาแล้ว สมัยก่อนการคมนาคม
ลำบาก ชาวบ้านต้องเดินทางไกล ไม่มีโรงแรมให้พักเหมือนสมัยนี้ ชาวบ้านมักทำศาลาให้คนเดิน
ทางได้พักเหนื่อย พักนอนก็ได้ถ้าต้องการ ผู้ทำถือว่าได้บุญ อาจสร้างบ่อน้ำ สร้างสะพาน

ข้าวหม้อแกงหม้อ คือการที่ชาวบ้านหรือสมาชิกในสังคมนำข้าวปลาอาหารไปช่วย
เหลือบุคคลอื่นในโอกาสที่มีกิจกรรม เช่น งานส่วนตัว งานบุญประเพณี ซึ่งมีชาวบ้านมาร่วมงาน
มากมาย เป็นการแบ่งเบาภาระของเจ้างาน

ขนทรายเข้าวัด เป็นกิจกรรมที่คนได้รู้จักดีและเคยกระทำ ขนทรายเข้าวัดโดยฐานความ
เชื่อว่าได้บุญ จะกระทำเมื่อมีโอกาสอันสำคัญทางศาสนา หรือมีเทศกาลก่อพระเจดีย์ทราย เป็นต้น
บางรายไปวัดทุกครั้งจะต้องเอาทรายติดตัวไปด้วยทุกครั้ง ให้เหตุผลว่าเพื่อทดแทนส่วนที่ติดเท้า
ออกมาเมื่อออกจากวัด เป้าหมายสำคัญนอกจากทำให้วัดมีลานขาวสะอาดแล้ว คือการร่วมมือร่วม
ใจกันทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน

หลาทวด-หลาฟอตา ทวดหรือฟอตา (บางถิ่น) คือเทวดาอารักษ์ ชาวบ้านถือว่าเป็นสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์ จึงเคารพบูชาและสร้างหลา (ศาล) ไว้ให้ตามแหล่งธรรมชาติต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง
ทางเดิน ภูเขา ต้นไม้ใหญ่ เป้าหมายที่แท้จริงคือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติหรือเตือนสติให้
เกิดความระมัดระวังในการใช้แหล่งธรรมชาติ

ขothiทาง เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านใช้ ในกรณีประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ความ
เชื่อคงสืบเนื่องมาจากเรื่องภูมิอารักษ์ทั้งหลาย การกระทำสิ่งใดลง ณ บริเวณใดจะต้องเช่นสรวงทำ
พิธีกรรมขothiเสียก่อน เช่น ขothiพื้นที่ป่าเป็นที่ทำกิน ขothiผลผลิตบางชนิดไปใช้ ขothiบริเวณจัดกิจ
กรรมต่าง ๆ ขั้วคราว เป็นต้น เป้าหมายแท้จริงคือ การไม่ถือเอาของผู้อื่นไปโดยพลการ แม้เป็นสิ่ง
สาธารณก็ยังมีภูมิเจ้าที่ เป็นการปลูกฝังลักษณะนิสัยอย่างหนึ่ง

ปักกำ คือการทำเครื่องหมายแสดงเจตจำนง อันสืบเนื่องมาจากการขothiทางดังกล่าว
แล้ว เพื่อให้เป็นรูปธรรมจึงทำเครื่องหมายปักกำขึ้น โดยเอาไม้รวมหรือไม้อื่น ๆ ก็ได้ยาวพอ
ประมาณ ผ่านปลายออก แล้วเอาหญ้าหรือใบไม้สักกำมือหนึ่งเสียบไว้ เป็นสัญลักษณ์สากลของ

ชาวบ้านที่รู้จักกัน แสดงว่าจองแล้ว จริยธรรมที่เกิดขึ้นก็คือ การไม่ถือโอกาสหยิบฉวยเอาของผู้อื่น โดยไม่ได้รับอนุญาต เคารพในเอกสิทธิ์ของผู้อื่น

พนมข้าวเสียง เป็นกิจกรรมชาวบ้านอย่างหนึ่ง โดยการจัดพิธีนำข้าวเสียงไปถวายวัด ประจำปี ภายหลังฤดูการเก็บเกี่ยวแล้ว โดยอาศัยความเชื่อว่าจะได้บุญ แล้วทำกันมาเป็นประเพณี ทางวัดก็มีนางประจำวัดเก็บข้าวที่ชาวบ้านนำมาถวาย นำออกใช้ในโอกาสที่วัดมีงานหรือใช้ในโอกาสที่วัดเกิดขาดแคลนข้าวสาร บางวัดอนุญาตให้ผู้ขัดสนหยิบยืมไปใช้ก่อนแล้วค่อยนำมาคืน เมื่อมีโอกาส เป้าหมายที่แท้จริงคือ การรู้จักเสียสละ เพื่อให้เป็นสมบัติส่วนกลาง ที่ทุกคนอาจไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน การให้หยิบยืมและส่งคืนอาจเป็นต้นทางของการรู้จักออมและการสหกรณ์ สมัยต่อมา (กลั่น คงเหมือนเพชร, 2542:100-102)

โลกทรรศน์ของชาวใต้

โลกทรรศน์ คือ ภาพที่แลเห็นหรือหยั่งเห็นสิ่งต่าง ๆ อันเกิดความรู้ ประสบการณ์และ วัฒนธรรมที่สืบทอดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม โลกทรรศน์สามารถจะค้นหาได้จาก ความรู้ ประสบการณ์ วัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้มาจาก ศาสนา อาชีพ สภาพแวดล้อมและการศึกษา อบรมถ่ายทอดวัฒนธรรม

โลกทรรศน์ของชาวไทยภาคใต้ปรากฏออกมาในค่านิยมพื้นฐาน คือความเป็นมา มูลเหตุ รากฐานความคิด ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วมีผลกระทบทำให้เลือกทำตาม ปฏิบัติตามความคิดเห็น นั้นที่มีอยู่ในหมู่คนไทยใน 14 จังหวัดภาคใต้ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีดังต่อไปนี้

ความสัมพันธ์ทางสังคม คนใต้นิยมความจริงใจ ตรงไปตรงมา นิยมยกย่องผู้อาวุโส ให้ความสำคัญเคารพนับถือผู้สูงอายุ ไม่นิยมระบบเจ้าขุนมูลนายแต่นิยมความเป็นกันเอง เคารพในความ เป็นมนุษย์ของกันและกัน นิยมการมีคู่ครองคนเดียว นิยมความมีอิสระเสรี มีอะไรเป็นของตนเอง ชอบความเป็นเจ้าของ รักญาติพี่น้อง รักพวกรักพ้องและนิยมความเป็นนักเลง ใจกว้างใจถึง ค่านิยมเหล่านี้เป็นผลมาจากคำสอนทางศาสนาและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ

ค่านิยมดังกล่าวข้างต้นของชาวภาคใต้แสดงออกโดยการกระทำที่เป็นรูปธรรมดังนี้

ความจริงใจ เช่น การรับขันหมากของนายหน้าตะลุง เมื่อรับขันหมากจากเจ้าภาพรายใดแล้ว จะต้องไปทำการแสดงตามกำหนด หากผิคนัดจะถือว่าเป็นการไม่ให้เกียรติกันอย่างรุนแรงที่สุดถึงขั้นตามฆ่า การว่าจ้างกันไม่นิยมใช้เงินวางมัดจำ แต่จะรักษาคำพูดคำสัญญาหรือสัจจะถูกผู้ขายเป็นสำคัญ การแก้แค้นหรือการแก้แค้นที่ต้องทำตามทีบนบานเอาไว้ไม่ว่าการบนนั้นจะไม่มีใครรู้เห็นนอกจากผู้บนบานเพียงคนเดียวก็ตาม เป็นต้น

การยกย่องผู้อาวุโส เช่น การแสดงมารยาทเดินผ่านผู้หลักผู้ใหญ่ ต้องก้มหัว ไม่ตะโกน ขำหัวผู้ใหญ่ การดักขำปากหม้อให้ผู้ใหญ่และใส่บาตร การไหว้พ่อแม่ก่อนออกบวช การขึ้นเบญจา การทำบุญสารทเดือนสิบ การไหว้ครูหนัง-โนรา เป็นต้น

ไม่นิยมระบบเจ้าขุนมูลนาย เช่น ปฏิเสธการใช้อำนาจของเจ้าขุนมูลนายดังที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง สุทธิกรรมคำกาพย์ สำนวน “นายรักเหมือนเลือกอด หนินายรอดเหมือนเลือกหา” (พัทลุง) “ลูกศิษย์สมภาร ลูกหลานเจ้าวัด” “ไอ้ยอดทองบ้านาย” (หนังตะลุง) เป็นต้น

ความมีนิสัยเป็นกันเอง รักพวกพ้องเสมือนเครือญาติ เช่น การใช้คำสรรพนามและคำทักทายที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิด ได้แก่ น้ำ ลุง ป้า พี่สาว ฯลฯ ใช้สรรพนามตามฐานานุกรม ได้แก่ เรียกขโมยและคู่อริว่า “เพื่อน” (เพื่อนลั้วเสียแล้ว, เพื่อนยิงเสียแล้ว) การทักทายกันในหมู่เพื่อนฝูง ถ้าสามารถคำพ่อต่อแม่กันได้แสดงถึงความสนิทสนมกันมาก เป็นต้น

ความมีใจกว้างขวาง นักเลงใจถึง เช่น สำนวนที่ว่า “วานแทงฟาก ปากแทงขามข้าว” (หมายถึง ใครถึงเรือนชานต้องต้อนรับ)

นิยมความเป็นอิสระ ไม่ชอบอยู่ใต้บังคับบัญชาของผู้อื่น ไม่นิยมทำงานรับจ้างเป็นคนใช้ถือว่าเป็นการเสียเกียรติ ดังเพลงกล่อมเด็กหรือเพลงร้องเรือที่ว่า

“นกเขียว เกาะเขียวไม้พุก
พ่อแม่อู่นุก ลูกไปใช้นาย
ฝนตกฟ้าร้อง พ่อแม่หลับบาย
ลูกไปใช้นาย นั่งกินแต่น้ำตา”

รักและหวงแหนสิทธิเสรีภาพ ดังความเห็นของชาวภาคกลางที่ว่า

“คนภาคใต้ของสยามนั้น มีหัวฝักใฝ่ในทางการเมืองยิ่งกว่าคนภาคอีสานมากนัก...เป็นเลือดของเจ้าถ้อยหมอกความ เป็นเลือดของคนที่ยึดเรื่องความเป็นธรรม สิทธิแห่งผลประโยชน์ของตนและจะต่อสู้ไปเพื่อความเป็นธรรมนั้นอย่างหัวชนฝา”

“แต่ภาคใต้ผัดกับภาคอีสานอยู่อย่างหนึ่ง เป็นความผิดแผกที่ทำให้คนทั้งสองภาคนี้มีวิถีทางการเมืองที่แตกต่างกัน คือ ดินแดนภาคใต้เป็นแผ่นดินคอคดที่มีทะเลขนานอยู่สองด้าน ทำให้มีอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี และมีฝนตกอยู่เสมอ ประชาชนส่วนใหญ่จึงทำมาหากินอยู่บนทรัพยากรแผ่นดินอันสมบูรณ์ หากจะคิดถึงเรื่องราวทางการเมืองก็มักจะคิดด้วยความสุขุมรอบคอบ” ภาคใต้จึงมักมีปัญหาทางการเมืองการปกครองอยู่เสมอ (จรรยา หยุทอง, 2542:36-38)

คนได้ชอบนับญาติ หมายถึงความสัมพันธ์ในสายสกุลเดียวกันหรือที่มีความเกี่ยวข้องกัน บางถิ่นว่า “เป็นดอง” กัน จึงมีการ “นับญาติ/หุมนญาติ” หรือเรียกว่า “สาวย่าน” กัน ถึงจะรักกันอย่างเหนียวแน่น เมื่อมีงานกิจกรรมใด ๆ สำคัญ ก็จะกลับมา “รวมญาติ” กันอย่างพร้อมเพรียง

คนได้รักพวก แม้ว่าจะไม่ได้เป็นญาติกันตามข้อแรก แต่คนได้ด้วยกัน พูดภาษาเดียวกัน จะเกิดการรวมกลุ่ม การผูกเกลอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อออกไปอยู่ต่างถิ่นก็จะปรากฏเห็นชัด คนได้มักรวมกลุ่มพบปะสังสรรค์เพื่อรู้จักกัน เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน ทำกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์

คนได้รักภาค คนได้ในภาพรวมเป็นคนที่มีความรู้สึกภาคภูมิใจสูง มีความหยิ่งและภูมิใจในท้องถิ่นที่อยู่ รวมถึงการใช้ภาษาได้ด้วย แม้ว่าจะออกไปอยู่ท้องถิ่นอื่นก็ยังคงมีความภูมิใจลึก ๆ ว่าเขาเกิดมาเป็นคนได้ นับว่าเป็นเอกลักษณ์ศักดิ์ศรีประการหนึ่ง

คนได้รักตายาย คำว่าตายายในที่นี้หมายถึง บรรพบุรุษ เน้นการนับถือผีตายาย แต่คำว่าตายายโดยทั่วไป หมายถึงบรรพบุรุษของทุกฝ่าย เป็นพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างของความเคารพกตัญญูกตเวทีสำนึกในบุญคุณบรรพบุรุษ สืบต่อมาช้านาน จนเป็นวัฒนธรรมภาคใต้ที่เด่นชัด งานสารทเดือนสิบของคนได้จึงเป็นงานใหญ่ และเป็นวัน “หุมนญาติ/รวมญาติ” กันอีกด้วย

คนได้ใจสู้ หมายถึงความมีใจกล้า กล้าสู้ กล้าคิด กล้าทำ กล้าที่เผชิญหน้ากับเหตุการณ์หรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งจะออกหน้า มีลักษณะที่ค่อนข้างจะไม่กลัวใคร จึงกล้าที่จะตัดสินใจเป็นลักษณะแห่งผู้นำได้

คนได้ใจใหญ่ เป็นคนกล้าได้กล้าเสีย ใจกว้าง ขอมเสียสละเพื่อชื่อเสียง แม้ตัวเองจะต้องเสียผลประโยชน์ไปบ้าง เอาหน้าไว้ก่อน

คนได้ไม่หวาน หมายถึงการพูด บางคนว่าคนได้พูดหยาบ สำเนียงห้วนสั้น ไม่มีหางเสียง แต่มีความจริงใจ ถ้าบอกว่าช่วยก็ช่วยจริงไม่ท้อ

คนได้หัวหมอ เป็นมุมมองหนึ่งของคนต่างถิ่น คงเป็นเพราะว่าคนได้มักไม่ยอมลงหัวให้ใครง่าย ๆ ซึ่งความจริงลักษณะหัวหมอก็คือ การที่มีความคิดอ่านทันคนรู้มาก จึงไม่ยอมสยบให้กับความอยุติธรรมทั้งปวง

คนได้ชอบความเป็นอิสระ เป็นลักษณะหนึ่งของคนภาคใต้ อาจสืบลักษณะนิสัยมาจากโบราณที่คนได้ปกครองตนเองมาโดยตลอดสมัยประวัติศาสตร์ ด้วยเป็นดินแดนไกลศูนย์กลางการปกครอง จึงสร้างสมคุณลักษณะต้องพึ่งตนเอง ทำให้รักและหยิ่งในศักดิ์ศรีของมาตุภูมิ เกิดค่านิยมการช่วยเหลือตนเองมากกว่าแบมือขอผู้อื่น

คนไ้รักศักดิ์ศรี พฤติกรรมนี้เกิดจากลักษณะรวม ๆ หลายอย่างที่กำลังกล่าวมาแล้ว จึงเกิดภูมิ
ใจในสภาวะเช่นนั้น จึงไม่แสดงพฤติกรรมใด ๆ ที่ทำให้คนอื่นดูถูกประณามท้องถิ่นของตน (กลิ่น
คงเหมือนเพชร, 2542:98-99)

กำลังแรงงาน

ในปี 2541 ประชากรผู้อยู่ในกำลังแรงงานของภาคใต้ มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 5,904,683 คน
คิดเป็นร้อยละ 72.3 ของประชากรทั้งภาค แรงงานของภาคจำนวน 4,039,700 คน ส่วนใหญ่อยู่ใน
สาขาเกษตรกรรม สาขาบริการ สาขาพาณิชยกรรม และสาขาอุตสาหกรรม คิดเป็นร้อยละ 53.6,
15.4, 15.2 และ 8.3 ของผู้มีงานทำตามลำดับ ผู้มีงานทำในภาคใต้ ร้อยละ 37.9 ทำงานส่วนตัว รอง
ลงมาได้แก่ ช่วยธุรกิจของครอบครัวร้อยละ 29.7 ทำงานเป็นลูกจ้างเอกชนร้อยละ 20.9 เป็นลูกจ้าง
รัฐบาลร้อยละ 8.6 และเป็นนายจ้างร้อยละ 2.9 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงการศึกษาของผู้มีงานทำที่มีอายุ 13 ปีขึ้นไป พบว่ากำลังแรงงานส่วน
ใหญ่เป็นผู้สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนต้น มีจำนวนสูงถึงร้อยละ 40.4 ประถมศึกษา
ตอนปลายร้อยละ 20.7 และมัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 13.5 ของผู้มีงานทำ ตามลำดับ

ในส่วน of ประชากรผู้อยู่ในกำลังแรงงาน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้มีอายุตั้งแต่ 13
ปีขึ้นไป แต่ไม่ได้ทำงานและไม่พร้อมที่จะทำงานคิดเป็นร้อยละ 21.6 ของประชากรทั้งภาค หรือ
ร้อยละ 29.8 ของประชากรผู้อยู่ในกำลังแรงงาน อีกกลุ่มหนึ่งคือ ผู้มีอายุต่ำกว่า 13 ปีนั้น คิดเป็น
ร้อยละ 27.7 ของประชากรทั้งภาค

ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำ

ภาคใต้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของประเทศ มีทั้งป่าไม้ แร่ธาตุชนิดต่าง ๆ
และยังเป็นแหล่งปลูกพืชเศรษฐกิจหลักของประเทศ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน กาแฟ มะพร้าว
และไม้ผล นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งประมงทะเลทั้งทางด้านอ่าวไทยและทะเลอันดามัน และเป็น
แหล่งพลังงานที่สำคัญของประเทศอีกด้วย

ป่าไม้ของภาคใต้เป็น ป่าดงดิบ มีอาณาเขตปกคลุมบริเวณภูเขาสูงและป่าชายเลน
บริเวณที่ราบฝั่งทะเล มีไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจมากมาย เช่น ไม้ยาง กระบาก ยมหอม มะหาด เคี่ยม
และหลุมพอ เป็นต้น และตามชายทะเลในที่ดินเลน จะมีป่าชายเลนน้ำเค็ม มีไม้โกงกาง และ
ประสก เป็นต้น

แร่ธาตุ ในปี 2540 ภาคได้มีการผลิตแร่ที่สำคัญ ๆ มากกว่า 20 ชนิด และแร่ที่มีการผลิตมากที่สุดของภาคคือ แร่ยิปซัม ผลิตได้สูงถึง 5,864,341 ตัน มีเหมืองผลิตอยู่ในจังหวัด นครศรีธรรมราช และสงขลา แร่ที่มีการผลิตรองลงมาได้แก่ หินปูน แกรนิต หินดินดาน ตามลำดับ

เนื่องจากภาคได้อยู่ในเขตภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน โดยอยู่ในอิทธิพลของลม มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ อิทธิพลของลมมรสุมทำให้ภาคได้มีฝนตก ตลอดปี ลักษณะภูมิอากาศดังกล่าว ทำให้ภาคได้มีข้อได้เปรียบเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ อัน ประกอบด้วย แหล่งน้ำธรรมชาติ และแหล่งน้ำใต้ดิน ซึ่งได้แก่ แม่น้ำ ลำคลองต่าง ๆ แม่น้ำของภาค ได้จะเป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ และส่วนใหญ่จะไหลลงสู่แม่น้ำทางชายฝั่งทะเลตะวันออก โดยมีแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำท่าตะเภา แม่น้ำตาปี แม่น้ำพุมดวง แม่น้ำปัตตานี แม่น้ำสาบบุรี และแม่น้ำสุโขทัย ไหลลง สำหรับแม่น้ำที่ไหลลงทะเลอันดามันได้แก่ แม่น้ำตรัง และแม่น้ำกระบุรี นอกจากนี้ แม่น้ำดังกล่าวแล้ว ยังมีคลองต่าง ๆ ซึ่งใช้ประโยชน์ทางด้านชลประทาน และโครงการชลประทานต่าง ๆ หลายโครงการ

อาชีพของประชาชน มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา สวนยางพารา สวนเครื่องเทศ ไร่กาแฟ สวนมะพร้าว สวนผลไม้ต่าง ๆ เช่น เงาะ ลองกอง มังคุด ทุเรียน ลำไย ส้ม สำหรับอาชีพประมงส่วนใหญ่ทำการประมงทะเลชายฝั่ง ส่วนประมงทะเลน้ำจืดมีประปรายไม่มากนัก

ในปี 2539 ภาคได้มีมูลค่าผลิตภัณฑ์ภาค (GRP) ตามราคาประจำปีรวมทั้งสิ้น 411,245 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 8.9 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์รวมในประเทศ (GDP: 4,598,288 ล้านบาท) โดยสาขาเกษตรกรรม มีมูลค่าผลิตสูงสุดเท่ากับ 155,186 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 37.7 ของการผลิตรวมทั้งภาค รองลงมาได้แก่ สาขาการค้าส่งและการค้าปลีก สาขาการบริการ สาขาการก่อสร้าง และสาขาอุตสาหกรรม คิดเป็นร้อยละ 13.5, 13.2, 7.4 และ 6.4 ของการผลิตรวมทั้งภาค ตามลำดับ จังหวัดที่มีมูลค่าผลิตภัณฑ์รวม (GPP) สูงที่สุดคือ จังหวัดสงขลา มีมูลค่ารวม 75,679 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 18.4 ของการผลิตรวมทั้งภาค และจังหวัดสตูล มีมูลค่าผลิตภัณฑ์รวมต่ำสุดเท่ากับ 12,550 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 3.0 ของการผลิตรวมทั้งภาค รายได้ต่อหัวเป็นค่าเฉลี่ยที่ได้จากผลิตภัณฑ์ภาค หรือผลิตภัณฑ์จังหวัด ในราคาประจำปีหารด้วยจำนวนประชากรในภาค หรือในจังหวัด สำหรับปี 2539 รายได้ต่อหัวของประชากรในภาคได้ ประมาณ 51,657 บาทต่อปี จังหวัดที่มีรายได้ของประชากรสูงที่สุดในภาค คือ จังหวัดภูเก็ต มีรายได้ต่อหัวเท่ากับ 156,675 บาทต่อปี และจังหวัดที่มีรายได้ของประชากรต่ำที่สุดในภาค คือ จังหวัดพัทลุง มีรายได้ต่อหัวเท่ากับ 30,697 บาทต่อปี

การคมนาคมและการขนส่ง

การเดินทาง การติดต่อ และการขนส่ง ระหว่างภาคได้กับภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ ใช้ได้ทั้งทางรถยนต์ ทางรถไฟ ทางน้ำ และทางอากาศ การคมนาคมทางบกประกอบด้วย เส้นทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงจังหวัด และถนนท้องถิ่น โครงข่ายทางหลวงส่วนใหญ่เป็นระบบเชื่อมโยงในแนวเหนือใต้ ซึ่งเป็นไปตามลักษณะภูมิประเทศของภาค

ทางรถไฟ มีทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงปาดังเบซาร์ ระยะทาง 990 กิโลเมตร ผ่านจังหวัดนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี พังงา พัทลุง หาดใหญ่ และยะลา จากทุ่งสง มีทางแยกไปนครศรีธรรมราชและตรัง จากหาดใหญ่มีทางแยกไปสงขลา ปาดังเบซาร์ และแยกไปสู่ไหง โก-ลก ผ่านปัตตานี ระยะทางจากกรุงเทพฯ – สุไหง โก-ลก รวม 1,159 กิโลเมตร

ทางอากาศ ปัจจุบันมีสนามบินพาณิชย์ตามจังหวัดและชุมชนศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวรวม 8 แห่ง คือ ท่าอากาศยานระหว่างประเทศและในประเทศ 2 แห่ง คือที่จังหวัดภูเก็ต และหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และท่าอากาศยานในประเทศ 6 แห่ง คือที่จังหวัดนครศรีธรรมราช นราธิวาส ปัตตานี ตรัง เกาะสมุย และสุราษฎร์ธานี

ทางน้ำ ปัจจุบันมีท่าเทียบเรือประกอบด้วย แพปลาประมง ท่าเรือชายฝั่งทะเล และองค์การสะพานปลา กระจายตามชายฝั่งทะเลทั้งทางชายฝั่งตะวันออก ตั้งแต่จังหวัดชุมพร ถึงจังหวัดนราธิวาส และชายฝั่งตะวันตก ตั้งแต่จังหวัดระนอง ถึงจังหวัดสตูล อย่างไรก็ตาม การขนส่งทางน้ำมีบทบาทเพียงด้านการขนส่งสินค้าเท่านั้น

การสาธารณสุข

ในปีงบประมาณ 2541 ภาคได้มีที่ทำการไฟฟ้า 170 แห่ง มีการใช้กระแสไฟฟ้าทั้งสิ้น 5,700 ล้านกิโลวัตต์/ชั่วโมง แบ่งเป็นการใช้ประเภทธุรกิจและอุตสาหกรรมร้อยละ 59.5 ที่อยู่อาศัยร้อยละ 34.2 และอื่น ๆ ร้อยละ 6.3 มีจำนวนผู้ใช้ไฟฟ้าทั้งสิ้น 1,489,438 ราย เพิ่มขึ้นจากปีงบประมาณ 2540 จำนวน 80,910 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 5.7 ของการใช้กระแสไฟฟ้าภายในภาค จังหวัดสงขลามีการใช้กระแสไฟฟ้ามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.8 ของการใช้กระแสไฟฟ้าภายในภาค และจังหวัดพัทลุงมีการใช้กระแสไฟฟ้าน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 2.2 ของการใช้กระแสไฟฟ้าภายในภาค

ในปีงบประมาณ 2540 ภาคได้สามารถผลิตน้ำประปาได้รวม 99,053,771 ลูกบาศก์เมตรต่อปี และปริมาณการใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 68,697,674 ลูกบาศก์เมตรต่อปี

การศึกษาและสาธารณสุข

จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ในปีการศึกษา 2541 สรุปข้อมูลพื้นฐานทางการศึกษาเกี่ยวกับ จำนวนโรงเรียน นักเรียน และครู ของภาคใต้ ไว้ดังนี้ จำนวนโรงเรียน 5,259 แห่ง นักเรียนสายสามัญ 1,680,587 คน และครู 83,371 คน จังหวัดนราธิวาส มีอัตราส่วนนักเรียนต่อครู 1 คนมากที่สุดเท่ากับ 1 : 23 และจังหวัดพัทลุงมีอัตราส่วนน้อยที่สุดของภาค คือ 1 : 17

ทางด้านการสาธารณสุขของภาคใต้ ในปี 2538 พบว่า มีจำนวนสถานพยาบาล 187 แห่ง เตียงผู้ป่วย 12,684 เตียง และในปี 2540 ภาคใต้มีจำนวนแพทย์ 1,510 คน ทันตแพทย์ 248 คน และพยาบาล 7,290 คน โดยมีอัตราส่วนประชากรต่อแพทย์ 1 คน เท่ากับ 5,338 คน จังหวัดที่มีอัตราส่วนประชากรต่อแพทย์ 1 คน มากที่สุดคือ จังหวัดนครศรีธรรมราช เท่ากับ 11,232 คน และจังหวัดที่มีอัตราส่วนประชากรต่อแพทย์ 1 คน น้อยที่สุดคือ จังหวัดภูเก็ต เท่ากับ 1,423 คน

จังหวัดนครศรีธรรมราช

“ นครศรีธรรมราช เมืองประวัติศาสตร์ พระธาตุทองคำ ชื่นฉ่ำธรรมชาติ แร่ธาตุอุดม เครื่องถมสามกษัตริย์ มากวัด มากศิลป์ ครบสิ้นกุ้งปู ”

จังหวัดนครศรีธรรมราช แบ่งเขตการเลือกตั้งออกเป็น 4 เขต โดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตละ 3 คน 2 เขต และเขตละ 2 คน 2 เขต ในปี 2539 มีผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 941,096 คน แต่มาใช้สิทธิในการเลือกตั้ง 488,133 คน คิดเป็นร้อยละ 51.87 ของผู้มีสิทธิในการเลือกตั้ง มีจำนวนบัตรเสีย 7,918 บัตร หรือคิดเป็นร้อยละ 1.62

ในปี 2542 จังหวัดนครศรีธรรมราชมีประชากรทั้งสิ้น 1,521,057 คน เป็นชาย 758,067 คน คิดเป็นร้อยละ 49.82 เป็นหญิง 762,990 คน คิดเป็นร้อยละ 50.18 ของประชากรทั้งหมด อำเภอที่มีประชากรมากที่สุดคือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช รองลงมาได้แก่ อำเภอทุ่งสง อำเภอปากพนัง ตามลำดับ

ความหนาแน่นของประชากรในปี 2540 จังหวัดนครศรีธรรมราชในปี 2540 มีพื้นที่ 9,942.5 ตารางกิโลเมตร ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ย 152.06 คน ต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุดได้แก่ เทศบาลนครศรีธรรมราช โดยมีความหนาแน่นต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร เท่ากับ 4,556.69 คน รองลงมาได้แก่ เขตเทศบาลเมืองปากพนัง 3,801.53 คน เทศบาลตำบลปากแพรก 3,286.53 คน ส่วนพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของ

ประชากรน้อยที่สุดต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร ได้แก่ อำเภอบางชัน 56.05 คน รองลงมาได้แก่ อำเภอนอม 61.89 คน ถึงอำเภอนบพิตำ 74.94 คน ตามลำดับ

การคมนาคมและการขนส่ง

จังหวัดนครศรีธรรมราช มีเส้นทางคมนาคมหลักทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และทางอากาศ มีทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงจังหวัด ทำให้การเดินทางติดต่อภายในจังหวัด การเดินทางสู่จังหวัดใกล้เคียง และกรุงเทพมหานครเป็นไปโดยสะดวก

การสาธารณสุข

ในปี 2540 จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการประปา 11 แห่ง

ด้านการศึกษา

ในปีการศึกษา 2540 จังหวัดนครศรีธรรมราชมีโรงเรียนทั้งสิ้น 1,018 แห่ง ครู 16,795 คน และมีนักเรียน 331,984 คน

ด้านการสาธารณสุข

ในปี 2540 มีสถานพยาบาลประเภทบริการทั่วไป 26 แห่ง ให้บริการทั้งผู้ป่วยในและผู้ป่วยนอกได้ถึง 640,064 ราย

ภูมิอากาศ

ในปี 2540 จังหวัดนครศรีธรรมราชอุณหภูมิตลอดปีอยู่ระหว่าง 18.8-36.5 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยระหว่างร้อยละ 48.0-98.0 จำนวนฝนตกตลอดปี 176 วัน ปริมาณน้ำฝนประมาณ 2,426.8 มิลลิเมตร และเดือนที่มีอุณหภูมิสูงสุดในรอบปีคือ เดือนพฤษภาคม 2540 วัดได้ 36.5 องศาเซลเซียส เดือนที่มีอุณหภูมิต่ำสุดในรอบปี คือ เดือนมกราคม 2540 วัดได้ 18.8 องศาเซลเซียส

ลักษณะฤดูกาล

จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับเส้นศูนย์สูตร และคาบสมุทรซึ่งมีเทือกเขานครศรีธรรมราชเป็นแก่นกลาง มีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือเป็น

ปัจจัยสำคัญ ประกอบกับจังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ในเขตภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน แบ่งฤดูกาลได้ 2 ฤดู คือ

ฤดูร้อน ในระหว่างเดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม อากาศค่อนข้างร้อนตลอดฤดูกาล

ฤดูฝน แบ่งออกเป็น 2 ช่วง กล่าวคือ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงเดือนตุลาคม ได้รับอิทธิพล

จากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นช่วงที่ฝนตกหนาแน่น

แร่ธาตุ

จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการผลิตแร่ธาตุที่สำคัญอยู่ 11 ชนิด ได้แก่ บอลเคลย์ แบไรต์ โคลไรต์ เฟลด์สปาร์ ยิปซัม ดินขาว หินปูน ฟอสเฟต หินดินดาน ดินุก หังสเดน

สภาพแหล่งน้ำ

แหล่งน้ำตามธรรมชาติส่วนใหญ่มีต้นน้ำมาจากภูเขาต่าง ๆ แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่

แม่น้ำปากพนัง ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาบรรทัด ในเขตตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด ไหลผ่านอำเภอชะอวด อำเภอเชียรใหญ่ และมีสาขาจากอำเภอหัวไทร ไหลมารวมกันที่บ้านปากแพรก ตำบลบ้านเนิน อำเภอปากพนัง กลายเป็นแม่น้ำปากพนัง ไหลลงสู่อ่าววนคร

แม่น้ำหลวง เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำตาปี ต้นน้ำเกิดจากบริเวณทิศตะวันตกของเทือกเขานครศรีธรรมราช และเทือกเขาภูเก็ต ส่วนที่เกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราช มีต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอพิปูน อำเภอลวง ไหลผ่านอำเภอลวง และอำเภอทุ่งใหญ่ เข้าเขตสุราษฎร์ธานีในเขตอำเภอพระแสง อำเภอบ้านนาสาร ไปรวมกับแม่น้ำพุมดวงที่อำเภอพุนพินเรียกว่า แม่น้ำตาปี ไหลลงสู่อ่าวบ้านดอน

คลองเสาชัง ต้นกำเนิดเกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราช ในเขตอำเภอลานสกา คลองนี้มีชื่อเรียกกันหลายชื่อตามท้องถิ่นที่คลองไหลผ่าน

คลองกลาย ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราช ในเขตกิ่งอำเภอนบพิตำ ไหลไปออกทะเลที่อำเภอท่าศาลา

คลองท่าพน ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราช ไหลลงสู่อ่าวไทยที่อำเภอสิชล

คลองน้ำตกโขง ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราช ด้านตะวันออกของอำเภอทุ่งสง ไหลเข้าสู่อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง กลายเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำตรัง

คลองมิน ต้นน้ำเกิดจากเขาสนมจอม ซึ่งเป็นภูเขาสูงหนึ่งในเขตอำเภอทุ่งใหญ่ ไหลไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำหลวง ออกสู่อำเภอบ้านคอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

คลองท่าโตน ต้นน้ำเกิดจากเขาปลายเปิดใกล้ ๆ กับเขาวังหีบในเขตพื้นที่อำเภอทุ่งสง ไหลลงทางใต้ออกทะเลอันดามันในเขตอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง

ป่าไม้

พื้นที่ป่าไม้โดยทั่วไปของจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นป่าเขตภูเขา ป่าเป็นเขาป่าบริเวณที่ราบและป่าชายเลนริมฝั่งทะเล ซึ่งรวมเนื้อที่ป่าไม้ทั้งสิ้น 3,492,430 ตารางกิโลเมตร ป่าไม้ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถแบ่งได้ดังนี้

1. พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 69 ป่า มีเนื้อที่ 1,924,654 ไร่
2. พื้นที่อุทยานแห่งชาติ 3 ป่า มีเนื้อที่ 543,125 ไร่ คือ
 - 2.1 อุทยานแห่งชาติเขาหลวง
 - 2.2 อุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า
 - 2.3 อุทยานแห่งชาติน้ำตกโยง
3. พื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า 2 ป่า มีเนื้อที่ 222,756 ไร่ คือ
 - 3.1 เขตห้ามล่าสัตว์ป่าป่าเลนแหลมตะลุมพุก เนื้อที่ 35,456 ไร่ อยู่ในความดูแลของอำเภอปากพนัง
 - 3.2 เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย เนื้อที่ 187,300 ไร่ อยู่ในความดูแลของ อำเภอลำตาหลวง และอำเภอหัวไทร

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาถึงปัจจุบันนี้ ปรากฏว่ามีการบุกรุกเนื้อที่ป่าไม้ เพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตร ส่วนใหญ่อำเภอบางขันและอำเภอชะอวด มีการบุกรุกมากที่สุดของจังหวัดนครศรีธรรมราช จึงมีมาตรการการแก้ไขปัญหาวิกฤตของป่าไม้ โดยการปลูกสร้างสวนป่าในเขตที่มีการบุกรุกและมีการควบคุมโดยดำเนินการตามกฎหมายอย่างเข้มงวด นับว่าเป็นวิธีการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและเร่งด่วน

การปกครองและประชากร

ในปี 2542 จังหวัดนครศรีธรรมราช แบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคออกเป็น 21 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 169 ตำบล 1,429 หมู่บ้าน โดยมีอำเภอและกิ่งอำเภอ ดังนี้ คือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช อำเภอขนอม อำเภอจุฬาภรณ์ อำเภอล่วง อำเภอลำตาหลวง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอถ้ำพรหม อำเภอท่าศาลา อำเภอทุ่งสง อำเภอทุ่งใหญ่ อำเภอนาบอน อำเภอบางขัน อำเภอปาก

พนัก อำเภอฟิปูน อำเภอยพรหมคี่รึ อำเภอสึชด อำเภอร่อนฟิบูลย์ อำเภอลานสกา อำเภอยหัวไทร
อำเภอยเฉลิมพระเกียรติ อำเภอยพระพรหม กิ่งอำเภอยนบพิตา และกิ่งอำเภอยช้างกลาง มีหน่วยงำน
บริหารราชการ หน่วยงำนรัฐวิสาหกิจ หน่วยงำนบริหารราชการส่วนท้องถิ่น 4 หน่วยงำน คือ องค์
การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 22 แห่ง
องค์การบริหารส่วนตำบล 164 แห่ง